

O carte veche - "Carte sau lumină", Snagov, 1699. Un preot și un cronicar din Șcheii Brașovului. Restituiri

Fixată la 9 mai 1688, dar confirmată prin pacea de la Carlovitz (1699), suzeranitatea austriacă asupra Transilvaniei a dăinuit peste 150 de ani, cu consecințe grave asupra acesteia: economice, politice și spirituale¹.

Amenințarea convertirii la religia stăpânului politic a românilor din Transilvania, manifestată și în trecut, a impus unificarea acțiunilor bisericii românești, în apărarea fraților de peste munți, aflați sub jurisdicția Mitropoliei Țării Românești încă de la întemeierea sa².

În noile condiții istorice, Curtea de Habsburg, stăpână peste un imperiu vast dar neomogen, încearcă și reușește, în bună parte, unirea cu biserica Romei a transilvănenilor, menită a fi nu numai factor de coeziune, dar și mijloc de a rupe legăturile acestora cu cele două provincii românești, fapt enunțat în documentele vremii³.

Legiferarea, în 1700, a actului unirii, în pofida cererii insistente a românilor de a rămâne în legea strămoșilor, a deschis o epocă de frământări, de mișcări, cu triplu caracter (național, social și religios), de represii, implicit cu forța armată⁴.

În apărarea transilvănenilor, o înaltă misie a revenit activității tipografice. În vâlcatul 7200 (1691) decembrie 3, la Buzău, în tipografia domnească, apare "Pravoslavnică mărturisire a saborniceștii și apostoleștii bisericii Răsăritului", după "pohta" și porunca Domnului Constantin Brâncoveanu voievod: "ca să vie și aceasta în lumină și în cunoștința rodului românesc", după cuvintele traducătorului și prefațatorului Radu logofăt Greceanu. Scopul urmărit de creștinul Domn, în realizarea acestui "canon și îndreptariu", este astfel formulat: "Aceasta dară și Măria Ta vrând să faci ca un purure privighetoriu și adevărat Domn spre folosul de obște al neamului românesc, ca și altele multe bune ce ai făcut"⁵. Cartea a circulat în Transilvania, unde era atât de necesară, dintre dovezile păstrate menționând-o pe aceea ce o constituie exemplarul dăruit de Mihail Cantacuzino lui popa Petru din Hudac, de a cărui memorie se leagă o vestită școală mureșană, cu rosturi estinse⁶.

În 1699, în luna lui aprilie, într-un moment de răscrucă pentru "legea românească", în

tipografia domnească de la mănăstirea Snagov, apare "Carte sau lumină": "cu porunca și toată cheltuiala a prea luminatului și înălțatului Domn și oblăduitoriu a toată Țara Românească Ioan Constantin B.B. Voievod", cu purtarea de grijă a Mitropolitului Teodosie și meșteșugită tiparnic "de smeritu întru ieromonahi Antim Ivireanul, pentru ca să se dea dar pravoslavnicilor". În Transilvania, în pofida tăvălugului istoriei, au rămas un număr apreciabil de cărți din această tipăritură (anexa 3), semn de aleasă prețuire și largă răspândire.

Ne vom ocupa, în cele ce urmează, de un exemplar din "Carte sau lumină", necuprins în bibliografia de specialitate, ce a circulat în Șcheii Brașovului, alăturându-l, astfel, celor trei, deja semnalate, cu aceeași proveniență (anexa 3). Important ca martor în sine, exemplarul îi sporește valoarea informațiile aduse prin însemnări, file de manuscris, despre oameni și fapte, provocând la o reevaluare a atmosferei de zbucium și neliniște ce a învăluit Șcheii Brașovului și întreaga țară a Bârsei, după actul unirii cu biserica Romei. La începutul cărții, pe o filă albă de legătură, se află o însemnare, cu multiple știri, al cărei conținut îl redăm complet: "anul 1766 iunie 10, această carte ce se numește lumină a fost a răposatului pâr<inte> Teodor, sîn (fiul) prot <opopului> Florea, pre carele D<umne>zeu din lumea aceasta l-au chemat la anul 1742 ianuarie 5, fiind preot la această sfântă biserică ani 26, ce iaște hramul sfânt<ului> făcător de minuni Nicolae. D<umne>zeu să-i odihnească sufletul întru împărăția sfinții sale. Adevărat și multe scârbe au pătimit când au fost preot pentru multe lucruri care se scornise la acest oras, că având mare fierbințeală către pravoslavnică credință, au pătimit acele scârbe. Și rămânând această carte mamei soacre a mea, ce au fost soție răposatului pâr<inte> Teodor, o am cumpărat eu Simion Hîrș".

În anul 1992, când exemplarul în discuție a intrat în biblioteca Muzeului Național Cotroceni⁷, lingvistul lui icesan N.A. Ursu i se publicau rezultatele stăruitoarelor sale cercetări privind paternitatea lui Simeon Hîrș asupra însemnărilor de cronică din Șcheii Brașovului⁸.

manuscris deja editate, cu presupuși autori, în prima jumătate a secolului XX⁹. Apreciind a fi cel mai important dintre cronicarii brașoveni ce au continuat însemnările de după 1742 ale lui Radu Tempea II¹⁰, cercetătorul N.A. Ursu i-a conturat lui Simeon Hîrș largul orizont cultural, paleta densă a preocupărilor sale¹¹. Analiza stilistică îl duce la observarea folosirii frecvente a unor prepoziții, precum: *“pre carele Dumnezeu din lumea aceasta l-au chemat”*¹², prepoziție prezentă și în însemnarea de pe *“Carte sau lumină”*, odată cu invocarea: *“Dumnezeu să-i odihnească sufletul întru împărăția Sfinții Sale”*. Simeon Hîrș întărește respectiva însemnare cu monograma S.H., cu litere latine, împărțind, de o parte și de alta, anul 1766, în cifre arabe. Este aceeași monogramă pe care cronicarul o reia, după cum s-a remarcat, pe f.1. a manuscrisului anexat Divanului¹³, pe copia ms, din 1777, de pe Rai Nou (ms. Acad. 2481). Pe f. 121 v. a acestuia, data 1777 ianuarie 13 este urmată și de inițialele S (latin) și H (chirilic), dar și de reluarea datării, cu corespondența chirilică (situația fiind aceeași și la f.129 V)¹⁴. Pe manuscrisul cuprinzând cronică moldavă (1709-1716)¹⁵, monograma lui Simeon Hîrș însoțește data 1780 martie 15, în cele două procedee¹⁶. Identitatea datării zapisului de pe *“Carte sau lumină”*, 1766 iunie 10, cu aceea de pe f.1 a manuscrisului atașat Divanului, susține afirmația că ea marchează momentul în care Simeon Hîrș și-a asigurat, prin legare, buna păstrare a cărților. Pe *“Codex”*, motivația este declarată: *“fiind această carte, ce se numește Divanul, dezlegată, de iznoavă sau dat de s-au legat”*¹⁷, acțiunea petrecându-se, deci, după aproape 20 de ani (de la 1746 septembrie 22) de când sufletul fratelui sau iubit Micul se odihnea *“întru împărăția Sfinției Sale”*. La *“Carte sau lumină”*, noua legătură avea loc după 24 ani de la cumpărare, copertile, din piele cu decor post-brâncovenesc, corespunzând stadiului atins atunci, de meșteșugul artistic al legării cărților. Pe verso-ul filei cu zapisul de pe *“Carte sau lumină”*, Simeon Hîrș scrie un text moralizator despre bine și rău, având următorul conținut: *“O, Omule, având dur de la Dumnezeu a cunoaște binele și răul pentru căci nu te silești ca să pricepi cele ce citești și să aibi și ținer de minte. Când vei citi la această carte ce se numește lumina, să urmezi celor mai sus zise, căci mult folos vei dobândi. La multe cărți am văzut multe lucruri necuvioase de mulți făcute, că unde au aflat hârtie nescrisă s-au apucat de au*

scris lucruri necuvioase. Pentru aceasta se cade să ne părăsim de tot răul și să facem bine, precum proorocul David zice: fereșete de rău și fă bine”. Pe f.1 a manuscrisului legat la *Divanul înțeleptului cu lumea*, textul, cu neînsemnate diferențe, este reluat, sub acesta punându-și de această dată Simeon Hîrș, monograma¹⁸. Pe exemplarul din *Carte sau lumină* ce a aparținut preotului greco-ortodox din Valea Mare (Hunedoara)¹⁹, morala era cuprinsă în formularea: *“Toate le ispitiți, ce este bun țineți, de tot felul de lucru rău să vă feriți”*.

Simeon Hîrș a fost, fără îndoială, fiul lui Gheorghe²⁰, căruia David Corbea i-a dăruit un exemplar din *Carte sau lumină*, pe filele căruia se află consemnarea: *“această carte ce se cheamă Maxim Peloponesianul asupra papijilor(?) iaste a lui Gheorghe sin Micul Hîrș ce i-o dăruit dumnealui David Corbea ceauș spătăresc, aprilie 2, 1701”*²¹. Feciorul cel mai mare al lui Gheorghe a fost, desigur, Micul cel pristavit la 22 septembrie 1746 și de la care i-a rămas lui Simeon cartea conținând *Divanul*, din opera lui Dimitrie Cantemir. Un alt frate al lui Simeon a fost Dumitru, gociman în Șcheii Brașovului. Unul dintre frații tatălui, anume Mogoș²², poate fi același cu jupânul cu acest nume, om de încredere al protopopului Radu Tempea și căroră li se adresa, în 28 și 29 septembrie 1737, Episcopul de la Râmnic, cerându-le informații, cu amănuntul, pentru a-i putea ajuta (pe brașoveni - n.n.)²³.

Ocupația de bază a lui Simeon, ca și a celorlalți membri ai familiei Hîrș, a fost negoțul, înscris, ca atare, în registre și tabele oficiale. Afacerile sale nu au mers însă prea bine. O dovadă în plus, în acest sens, în afara celor deja semnalate²⁴, o furnizează exemplarul său din *Carte sau lumină*, ea surprinzând și momentul trecerii acesteia în altă proprietate. Însemnarea de pe verso-ul filei cu zapisul din 1766, înștiințează: *“iară la anul 1777, când s-au întâmplat la jupân Simeon Hîrș de i s-au vândut tot, o am cumpărat eu jupân Nicola Voinea cu bani gata”*. Ulterior, de la acesta, cartea ajunge la biserica Sf. Nicolae, conform mențiunii: *“această carte a luat biserica Bolgarsecului, anul 1810 în august 28”*. În 5 februarie 1787, Simeon se afla în închisoare, de doi ani și trei luni, după un alt faliment²⁵, anul următor zilele victii sale sfârșindu-se²⁶.

Studiul de față se preocupă, în cele ce urmează, de personalitatea preotului Teodor, fiul protopopului Florea și socrul lui Simeon Hîrș, la consemnările celui din urmă apelând

nu arareori. Revenim pentru început la chiar cuvintele sale, scrise pe *Carte sau lumină*: "Adevărat și multe scârbe au pătinit când au fost preot pentru multe lucruri care se scornise la acest oraș, că având mare fierbințeală către pravoslavnică credință au pătinit acele scârbe". Aceasta este, fără umbră de îndoială, dreapta apreciere asupra părintelui Teodor, intransigent și opozant față de cel mai mic compromis în dauna religiei strămoșilor. De la mărturia, în cunoștință de cauză, a lui Simeon Hîrș, să menționăm din capul locului, atitudinea denigratoare, față de preotul Teodor, a istoricilor de seamă ai Șcheilor, din pragul secolului XX și prima sa jumătate, Sterie Stinghe²⁷, dar mai ales a lui Candit C. Muslea²⁸. Tulburările din Șchei, din primele patru decenii ale secolului al XVIII-lea, sunt puse de Candit Muslea în seama preotului Teodor Băran, a caracterului său rău, vanitos, fălos, lacom și ambițios²⁹. Ce spirit de lăcomie ar fi putut avea cel mai sărac dintre preoții de la Șchei, a cărui întreagă avere o reprezenta, după conscripția din 22 august 1733, un cal?³⁰. În neînțelegerea vieii sale de jertfă, pentru o cauză sfântă, nu acesta fiind însă aspectul determinant.

Familia Băranilor, socotită ca cea de-a treia ca importanță în Șchei³¹, a avut ca prim reprezentant de seamă pe Florca³². Dascăl în Șchei, primește în 13 octombrie 1692 harul preoției de la Mitropolitul Teofil, la Alba Iulia, din 1717 devenind protopop³³. A fost apărător al credinței Răsăritului până la moarte (1736). Fiul său Teodor, urmându-i exemplul, a dus lupta cu energie, neținând cont de riscurile personale. După învățăturile primite la școala din Șchei, Teodor, împreună cu colegul său Radu Tempea, participă, încă înainte de anul 1708, la școlile patronate de Antim Ivireanul, la Câmpulung și Râmnicu Vâlcea, perioadă scolastică asupra căreia vom reveni. Ulterior, cei doi grămăticii au fost diaconisiți, asigurând biserica și orașul de treaba dascăliei³⁴. La 16 februarie 1716, Radu Tempea a fost preotit de Mitropolitul Antim Ivireanul, anul următor, la 6 ianuarie, fiind hirotonit și Teodor, de același înalt ierarh³⁵. Nu știm anul de naștere al preotului Teodor, el putând fi 1692, la un an după Radu Tempea³⁶, faptul putând explica micul răstimp dintre cele două hirotonisiri.

Un alt fiu al protopopului Florea a fost Vasile, căruia cronică și documentele vremii îi denunță slaba credință și duplicitatea. Despre el, ajuns protopop la Făgăraș, Simeon Hîrș relatează: "Acesta fiind dascăl aici (la Brașov, n.n.)

au mers de s-au înșurat, luând pe fata notarișului și viind aici, înșurându-se, s-au dovedit cum că iaste unit și aflând fratele său păr<intele> Teodor și orățenii nu l-au primit să mai fie dascăl la această biserică. Și așa s-au dus de aici la Făgăraș făcându-l pop<a> vlăd<icul> cel unit, după aceea l-au făcut protopop. Acesta cu multă răutate au fost asupra celor neuniți până la sfârșitul vieții sale"³⁷. În august 1734, dascălul Vasile a fost hirotonit pentru biserica din Făgăraș de Inochentie, Episcopul Râmnicului. Văzându-se preot, Vasile a încercat să rămână la Șchei. Preoții și gociamanii s-au plâns de acest fapt Episcopului, care la 21 septembrie același an le-a răspuns că l-a oprit pe popa Vasile de la slujbe, până nu se va duce la parohia pentru care a fost preotit³⁸. Ca preot la Făgăraș, în biserica lui Brâncoveanu, Vasile Băran este consemnat după 1733, funcționând pe la 1739 și în calitate de arhidiacon al Făgărașului, când ia parte la Sinodul din acel an³⁹.

Asupra lui popa Vasile nu vom mai insista, subliniind și acum îndârjita apărare a credinței ortodoxe de către preotul Teodor, fratele său, fapt pe care îl vom urmări pe parcursul studiului de față. Gheorghe a fost un alt frate de-al lui Teodor, despre care Radu Tempea lasă câteva însemnări nefavorabile. În 1722 februarie 11, a fost făcut diacon "cam fără voia orășanilor, mai în silă la București". În 1732 septembrie 30 "s-au pristăvit diaconul Gheorghe sin protop<op> Florea" "și rămase biserica fără diacon"⁴⁰.

Atanasie Anghel, sfințit episcop în 22 ianuarie 1698 la București, convoacă în toamna aceluiași an un sinod general în favoarea unirii cu biserica Romei, pe care o declară, într-o mare adunare, la 5 septembrie 1700. Este investit arhieru la Viena, la întoarcere instalându-se, în 25 iunie 1701, în ctitoria lui Mihai Viteazu de la Alba Iulia⁴¹. "La această cetate - spune cronicarul Simeon Hîrș - au fost scaunul Mitropoliei țării Ardealului. Această Mitropolie au fost închinată la Patrieria Țarigradului și câți arhierii să hirotonea toți la Mitropolitul de la București să hirotonea"⁴². I se datorește, aceluiași, relatarea minuțioasă și plină de miez, a alaiului înscăunării vlădicului unit (anexa 1). Epoca de luptă pentru legea românească⁴³ s-a deschis. Brașovenii și cei din Țara Bârsei au opus, dintru început, o rezistență dâră⁴⁴. Cronicarul ungur Mihai Cserei știa la 1699 faptul că: "preoții români din Șchei însă nicidecum nu voră să fie sub autoritatea episcopului român și să se unească cu religia

papistăsească, patron mare fiindu-le voievodul muntean, de dragul căruia nici împăratul (Austriei) nu le poate trece peste voință. De aceea, au trimis din sânul lor deputați la Alba Iulia ca să declare acolo, pe față, că ei, ca și până acum, așa și de aici încolo, rămân în religia grecească”⁴⁵.

Trecutele veacuri investise deja biserica Sf. Nicolae din Șcheii Brașovului cu simbolul frăției românești, în zidurile sale statornicindu-se aportul domnilor din celelalte țări române. În 1598 mai 13, inscripția pentru lucrările noi de la Șchei consemna astfel ctitoria părții vechi: *“darea și mila binecredincioșilor domni din Moldova și Țara Românească”*⁴⁶. În spiritul liturgic și juridic al fundației bizantine, urmașii întemeietorilor erau ctitori noi⁴⁷. În același temei, Nicolae Pătrașcu, fiul lui Mihai Viteazul își justifica o danie la Șchei: *“Să fim și noi ctitori la acest sfânt hram ca și alți domni și ctitori bătrâni, ce au fost...”*⁴⁸.

Istoria a hărăzit lui Constantin Brâncoveanu, domn creștin, misia de a fi alături de brașoveni, dar nu numai, în lupta lor pentru credință. Și a fost, prin sprijin material, prin cărți, odoare și alte mijloace, până la tragicul său sfârșit din 1714, cu al fiilor săi împreună⁴⁹.

La Mitropolie și la Domnie delegații din Șchei erau adesea prezenți pentru îndemnuri. În 30 aprilie 1699, delegația, din care făcea parte și preotul Florea, a fost primită de Constantin Brâncoveanu, căruia i-au înfățișat *“toate întâmplările și mestecăturile ce au fost scornit acel necuvios Vlădică Atanasie”*⁵⁰. În 1701, preoții și gocimanii din Brașov, înfățișându-se la București, deteră o declarație scrisă privind doleanța lor de a depinde *“în cele sufletești”* de Mitropolitul Teodosie, declarație confirmată și respectată și de vlădicii ce l-au urmat. La sfințire, fiecare preot făcea jurământ că va păzi legea bisericii Răsăritului⁵¹. În lumina acestui rol, potrivit scopurilor Curții de Habsburg în ceea ce îi privea pe românii transilvăneni, se înțelege lesne legiferarea curmării legăturilor de veacuri. Prin cea de-a doua diplomă leopoldină (18 martie 1701), se cerea lui Atanasie, printre altele: *“episcopul, pentru evitarea suspiciunii, va evita orice corespondență cu principele Țării Românești, cu orice patriarh și cu catolicii”*⁵². Firul legăturilor lui Constantin Brâncoveanu cu cei din Șchei se continua. La 5 iulie 1701, Domnul îi asigura de intervenția în favoarea legii strămoșești, cu atât mai mult că: *“la acea biserică suntem și noi ctitori de vreme ce iaste făcută de răposați Domni ai acestei țări, ce*

*trebuie să păzească și să urmeze legea care au ținut până acum și noi, iarăși în ce va fi de pre partea noastră a vă păzi și a vă ajuta cu ceea ce se va putea, nu vom lipsi”*⁵³.

Istoriei, la răsucire, i se tulbură cursul. Se iscă o atmosferă de pârre, de zvonuri, de uneltiri, dăunătoare vechilor rândueli. Apar impostori, dintre cei slabi în credință, care pentru mărire, pentru poziții avantajoase, trădează cauza comunității, creând neîncredere și confuzii, cu consecințe grave asupra acesteia. Șcheii Brașovului și întreaga Țară a Bârsei a fost cuprinsă de o atare atmosferă, după actul unirii, mult sporită după dispariția voievodului muntean. Istoricii amintiți ai bisericii Șcheilor Brașovului relatează faptele⁵⁴, dar nu le privesc cu perspicacitate, dând, uneori, dovadă de părtinire. Zvonuri ajunse la Mitropolitul Țării Românești, după care preoții s-ar trage spre unire, au avut drept urmare jurământul acestora, în frunte cu protopopul Florea, din 13 ianuarie 1717, că vor păstra legea strămoșilor⁵⁵. În lupta sa aprigă de respectare a jurământului, protopopul Florea Băran susținea la Viena un delegat, pe Hristov Voicu, pentru obținerea drepturilor și a neamestecului episcopului Patachi în credința lor. În corespondența cu Hristov, în limba română, cu grafie latină⁵⁶, protopopul susținea argumentația: *“că biserica Brașovului din ceputul ei au fost muma bisericilor Bârsei”*, aici: *“fiind scaunul cel bătrân”*⁵⁷. Prin străduința depusă, prin intermediul delegatului, s-a sfârșit și activitatea dăunătoare a lui Jipa din Șchei care, trecut la unire, a promis Episcopului că de-i va da protopopiatul îi va face pe toți să se unească. Ioan Patachi a primit ordin să-i lase pe cei neuniți în pace⁵⁸. Despre popa Jipa, Simeon Hîrș informa că episcopul Atanasie⁵⁹ l-a făcut protopop pentru Aromsec și Ciuc. Brașovenii nu l-au mai primit și așa s-au lăsat, rămânând Jipa protopopul Aromsecului și Ciucului: *“Oh, vai de sufletul lui, că din faptele lui s-au unit Aromsecul și Ciucul”*. Dumnezeu l-a pedepsit cu boală grea. Văzându-și greșeala a mers la Mitropolia București mărturisindu-și păcatul și acolo au murit⁶⁰. În 25 octombrie 1723, Mitropolitul Daniil îi trimisese carte de afurisenie lui Jipa și casei lui⁶¹.

Correspondența brașovenilor cu domnul Țării Românești și cu vlădicul muntean și-a întins firul. Știrile despre scindările Șcheienilor erau deja cunoscute, fapt ce reiese dintr-o scrisoare a Mitropolitului Daniil, din 20 august 1720, prin care le cerea a se păzi *“fără de turbu-*

rare și fără de nici o amestecare credința dreaptă și să facă fapte bune". Vlădica îi scuza că răspund greu capului bisericii, știindu-i "în mijlocul celor de alte neamuri, care cu răsvrătirea sunt împotri-va și vouă și credinței"⁶².

În slujirea bisericii, preotul Teodor nu s-a abătut de la jurământul prestat, de a-l pomeni pe vlădicul muntean și pe nici un alt ierarh. Este "vina" prin care a creat "tulburările" de care a fost acuzat, prilej al zvonurilor rău intenționate. La 20 iunie 1723, Episcopul unit Patachi urma să vină la Schei și să fie pomenit în biserică. Brașovenii s-au opus. Bictul protopop Florea a hotărât să nu mai fie pomenit nici un ierarh⁶³. Atitudinea preotului Teodor și benefica sa consecință este astfel relatată de cronicarul Simeon Hîrș: "*Iar după ce au venit brașovenii de la Vlădica (unit n.n.) și aflând orășanii, mai ales popa Teodor, fiu prot<opopului> Florea, de acest lucru (pomenirea episcopului Patachi, n.n.) și într-o duminică la sfânta liturghie era să-l pomenească și aflând aceasta popa Teodor au stătut foarte tare neîngăduind ca să-l pomenească, făcând pe tatăl său prot<opopul> Florea de ocară înaintea a tot norodul și pe ceilalți, mai ales pe Jipa vânzătorul, <pe> care l-au scos afară din biserică cu mare necinste, ca pe un viclean. Și întărind pe tot norodul ca să fie întăriți în pravoslavnică credință, multe scârbe au pățimit până la sfârșitul vieții sale. Și așa au rămas această sfântă biserică, cu toată Tara Bârsei, neunită, cu ajutorul lui Dumnezeu cel atotputernic și milostiv*"⁶⁴.

Înainte evenimentelor mai sus expuse, la 5 mai 1723, avusese loc adunarea Scheienilor și a bârsenilor, cu care prilej își reafirmaseră "cu glas mare" că sunt fii ai sfintei sobornicești și apostolești biserici a Răsăritului "de care sfântă credință nici sabia, nici focul, nici închisoarea, nici sărăcia, nici nevoia, nici foamea, nici goana, nici moartea, să nu ne desparte"⁶⁵. În fruntea adunării se afla protopopul Florea. Sufletul preotului Teodor va fi fost cuprins de emoția jurământului din a căruia componente multe le-a îndurat până la moarte.

Trecerea Olteniei sub austrieci (1718-1739) a determinat și supunerea brașovenilor și a celor din Tara Bârsei sub dependența Episcopiei de Râmnic⁶⁶, o vreme de incertitudini și neclarificări abătându-se asupra acestora⁶⁷. Abia după un deceniu, în 1728 ianuarie 20, generalul Tige din Sibiu, a dat celor în cauză o "carte" conform căreia vor fi sub jurisdicția Episcopului de Râmnic⁶⁸. În acest răstimp faptele se precipitau în alt sens. În fe-

bruarie 1724 sosi porunca de la generalul Königseck ca preoții din Schei să nu mai pomenească nici un vlădică din cei care sunt în țara turcului. Revoltați, brașovenii se adresează răspicat generalului Tige spunându-i că: "*pe Vlădica din Tara Românească îl pomenim și-l vom pomenii că de acolo am luat darul preoției și blagoveștenie, de acol am primit și vom primi și poruncile cele suflătești vom să ascultăm cum și până acum*"⁶⁹. La rugămintile Scheienilor le-a venit în întâmpinare și banul Olteniei, Gheorghe Cantacuzino. În 28 ianuarie 1726, banul le aducea la cunoștință că a intervenit pentru ei la generalul Tige, îndemnându-i să trăiască în pace și bună înțelegere, căci a auzit de neorânduicliile ce au fost la ei⁷⁰. Între Scheieni, teama de a nu începe și la Râmnic propaganda catolică și înclinarea spre unire s-a făcut resimțită⁷¹.

În 1732, se înregistrează un nou val de tulburări, pe aceeași problemă a ierarhului ce se cuvenea a fi pomenit. În urma unor pări mincinoase la adresa protopopului Florea, episcopul Inochentie al Râmnicului a pus lângă acesta un "ispravnic". Brașovenii își manifestă nemulțumirea. În 14 iulie 1732, Episcopul revocă poziția dată cu scuzele necunoașterii rânduicliilor⁷². În 9 octombrie preotul Teodor, susținând pomenirea Mitropolitului Ungro-Vlahiei, ar fi spus că Episcopul de Râmnic ar fi unit⁷³, după interpretările unora. În 5 noiembrie, ce-i drept, preotul Teodor a pus blestem asupra celor ce se împotriveau pomenirii Mitropolitului muntean până vor cunoaște lucrul mai bine⁷⁴. În ziua următoare, nesupunându-se poruncii generalului Wallis de a nu mai fi pomenit Mitropolitul ci Episcopul Râmnicului, acesta l-a amenințat că va ordona ducerea sa cu carul până la granița țării, unde, apoi, va putea pomeni pe cine vrea⁷⁵.

Părerile în Schei erau împărțite. Într-un răspuns dat Scheienilor, la 1 decembrie, Mitropolitul Ștefan le cerea: "*să vă aveți întru dragoste și să vă iubiți unul pe altul*"⁷⁶. Delegația ce fusese la Râmnic a obținut succes. La 10 decembrie episcopul scria brașovenilor că preotului Teodor îi va lua harul preoției, de supărare că i-a pus la îndoială credința pravoslavnică. Noaptea, preotul Teodor a trecut munții. În prima duminică, la 15 decembrie 1732: "*cititu-sau cartea ce de cateres popei lui Teodor de Vasii dascălul, frate său, cu mare poftă*", Radu Tempa traușmitând ecoul avut în rândul credincioșilor: "*de aceasta multi s-au înrăstărit, iar unii zicea bine e bine*"⁷⁷.

Pentru "ofensele" aduse unirii preotul Teodor fu chemat să dea socoteală în fața soborului, în lipsă va fi amendat. În 2 ianuarie 1733, i-au pus casa sub pază militară, pentru a nu fugi și preoteasa, obligația de a da soldaților mâncare, băutură și bani revenind acesteia⁷⁸. Popa Teodor *"se duse în tară căci îi zisese unii că vor să-l ferece în fier și să-l trimită cu nemții la Râmnic, și pentru aceea au fugit"* (cf. Radu Tempea, op.cit., p.144).

Spre sfârșitul aceleiași luni, episcopul greco-catolic veni la Brașov cerând Șcheienilor să nu mai dea ascultare episcopului de Râmnic ci lui⁷⁹. Dreptatea preotului Teodor se adeverează, brașovenii se adresează celor doi domni, Grigore Ghica II al Moldovei și Constantin Mavrocordat al Munteniei, prin mijlocirea Mitropolitului Ștefan, cu rugămintea de a interveni la generalul Wallis spre a nu mai fi hărțuit de unii și de alții, fapt pe care aceștia l-au îndeplinit. La 24 februarie 1733, Grigore Ghica îi îndemna: *"ca niște drepti pravoslavnici așa se cade să vă siliți a vă ține pravoslavia în temeiul strămoșilor noștri neștirbit"*, iar noi *"cu cât ne-a dat mâna v-am dat mângâiere și ajutor"*⁸⁰. Grație aceluiași domn a revenit din părăsire preotul Teodor și familia sa⁸¹. În scrisoarea mai târzie cu câteva zile, domnitorul Constantin Mavrocordat îi lauda pe brașoveni că au rămas în dreapta credință, încurajându-i: *"și de acum încă vă nevoiți și cât puteți să luptați"*⁸². În 27 aprilie, același an, generalul Wallis a dat răspuns lui Grigore Ghica declarând că nu a cunoscut necazurile Șcheienilor, promițând că se va interesa: *"de slobozenia credinței lor și obiceiurile lor"*⁸³. Cât a fost de sincer ne este cunoscut.

Părele și informațiile trunchiate și-au urmat cursul. În 7 noiembrie 1733, Mitropolitul Ștefan primește o scrisoare cu plângeri împotriva preotului Teodor tot pentru pomenirea arhierelui. Vlădicul, fără a face atingere la conținutul scrisorii, se adresează Șcheienilor că a aflat că ar fi *"cam învrăjbiți și împărăchiați"*⁸⁴.

În viața religioasă a Șcheienilor, amestecul sârbesc a produs neliniște și încurcături. Spre sfârșitul anului 1735 a venit la Brașov episcopul de Crusedol, Nicanor Meletievici. Acesta, nefiind întâmpinat de protopop, a fost primit de Radu Tempea. Nicanor, destituindu-l pe popa Florea din protopopiat, îl înlocuiește cu popa Radu Tempea, pe care-l hirotonisește la 18 decembrie⁸⁵. O anchetă amplă fu deschisă anul următor privind sosirea lui Nicanor. La 11

februarie 1736, județul restabili pe protopopul Florea, curând însă îl numi în loc pe fiul său, preotul Teodor⁸⁶. Episcopul Râmnicului, Clement, a fost la rândul-i contrariat de vizitele canonice ale lui Nicanor în Țara Bârsei, de vreme ce aceasta se afla sub jurisdicția sa⁸⁷.

La Râmnic, protopopul Teodor a fost subminat de cei potrivnici. Episcopul Clement nu întârzie să-l acuze de înțelegere cu sașii: *"cu saș național te-ai așezat a fi protopop"*, scriind Sfaturii că tot Radu Tempea să fie protopop, în locul popii Florea, care este bolnav⁸⁸. În 8 iunie 1736, episcopul îi încredințează protopopiatul lui Radu Tempea⁸⁹. Fostul protopop Florea, înaintea plecării, a adresat brașovenilor dorința sa: *"credința pravoslavnică, cum până acum și de acum înainte să țineți tare"*⁹⁰. "La anul 1736 au răposat protopop Florea Băran, au fost preot la această biserică ani 24 și protopop ani 20", nota Simcon Hîrș, în *"Înștiințare pentru preoții care au fost la această biserică mai înainte vreme, care au fost cu multă osârdie a să înfrumuseța și a se îndrepta norodul întru fapte cuvioase, precum Dumnezeu iubeste"*⁹¹.

Coșmarul vieții preotului Teodor se prelungește. La 26 noiembrie 1736, Mitropolitul Belgradului Vichentie Ioanovici l-a suspendat de la orice slujbă bisericească⁹². Cei zece arhieriei din Serbia i-au adăugat și ei o carte de blestem, citită în biserica Șcheilor, în 1738, de Bobotează. Intervențiile mitropoliților Ștefan și Neofit la patriarhul Carlovațului i-au redat preotului Teodor, în 1740, dreptul de a sluji⁹³. Privitor la anatema sub care a fost pus preotul Teodor de către mitropolitul Vichentie, remarcabilul istoric Silviu Dragomir și-a exprimat astfel gândul îndurerat: *"înfometat cu desăvârșire trebui să recunoască de protopop pe rivalul său"*⁹⁴. La cererea de pocăință cerută lui Radu Tempea, acesta i-a acordat-o cu condiția ca niciodată să nu mai încerce să se ridice protopop⁹⁵. Nu credem că protopopiatul a fost pentru preotul Teodor o ambiție în sine, ci doar o asigurare că va menține Șcheii sub dependența vlădicului muntean. Cronicarul, de bună credință, martor al evenimentelor la care am făcut referință, are o singură oprire asupra acestora, prilejuită de: *"După protopop opot Florea au fost protopop Radu Tempea. În timpul acestui protopop multă gâlceavă s-au făcut cu păr<intele> Teodor sin prot<opop> Florea, că unii din orășani pohtea pe păr<intele> Radul, alții pe păr: Teodor, care si maghiistratul pohtea să fie păr: Teodor protopop și fiind multă gâlceavă nu se știe ce cuvinte să fie grăit păr: Radul*

împotriva maghiștr<atului>. Și așa l-au pus la arest, în casa Sfatului, fiind vreo câteva săptămâni la arest. După aceea l-au slobozit și tot au rămas prot. până la sfârșitul vieții sale. La an 1742 s-au săvârșit"⁹⁶. Revenind asupra "înștiințării" lui Simeon Hîrș despre preoții cu multă osârdie din Șchei⁹⁷, să luăm, deocamdată, din cinstirea memoriei preotului Teodor, doar a doua parte: "Osebit de aceea au fost și foarte întărit în pravoslavnică credință, că fiind multe ispite pentru unație întracele vremi, pentru aceea au avut multe necazuri și supărări până la sfârșitul vieții sale. Și iar fiind cu mare evlavie multe duhuri necurate de la mulți au scos"⁹⁸.

Cronicarul Simeon Hîrș s-a dovedit un adept al păstrării credinței strămoșești. Câteva argumente ce susțin acest profil moral se cuvin a fi aduse. Unul dintre acestea îl constituie dorința de a avea cărțile ce pledau cauza bisericii Răsăritului. În 1727, februarie 13, Simeon Hîrș ot Brașov nota pe o copie manuscris din Pravoslavnică Mărturisire, că este așa: "Și o am scris când am învățat la părintele Radu Tempea"⁹⁹. Însemnarea, dincolo de știrea anilor săi de școlarizare, evocă și cartea tipărită pe care o deținea dascălul său, dispărută asemeni multor altora. În același gând, mai sus exprimat, să alegem din cronica lui Simeon Hîrș însemnări edificatoare, pe care le alăturăm celor deja folosite pe parcursul studiului. Pentru actul unirii cu biserica Romei, cronicarul dă o: "Înștiințare de când s-au început unația la această țară a Ardealului și care vlăd<ici> au fost în vremea aceea și din ce pricina sau început. Mulți din cei înțelepți și învățați - scrie autorul - s-au alunecat și s-au zmintit, pentru cinstea și mărirea cea deșartă a lumii acesteia, precum și acest vlăd<ici> pentru mărire și cinste s-au unit și au adus această țară la unire"¹⁰⁰. În 1721, papa decretează biserica Sf. Nicolae de la Făgăraș drept catedrală a Episcopiei unite atunci înființate. Ioan Patachi se instalează în ea la 17 august 1723¹⁰¹. Biserica, ridicată în anii 1697-1698, la rugămintea făgărășenilor, păstrează săpată în piatră memoria voievodului ctitor: "Această sfântă și Dumnezeuască biserică a Răsăritului, Io Constantin Brâncoveanu Basarab, voevod, domnul și oblăduitorul a toatei Țării Românești ..."¹⁰². Simeon Hîrș socotește astfel acest rapt: "și așa orbește și fără minte s-au luat la unire aceea sfântă biserică ce era zidită de răposatul Constantin Vodă Brâncoveanul"¹⁰³ (anexa 2). Episcopul Ioan Inochentie Micu Clain s-a resimțit de această greșală, consecința fiind

strămutarea reședinței la Blaj. În prealabil, la 8 mai 1734, Clain informa Cancelaria aulică de lipsa de popor a bisericii "încontinuu încuiată și tristă"¹⁰⁴.

Acceptarea ierarhului neunit pentru transilvăneni de către Curtea de Habsburg, cronicarul o explică cu exactitate: "La anul 1761, fiind turburată Țara Ardealului pentru unire și având oaste Casa Austriei cu prânsul (?) socotesc că s-au temut să nu se facă vreo rebelie, într-a-cestă țară și așa au trimis de la Curte să fie vlădică neunit. Și așa au trimis pe vlădicul de la Buda, Dionisie Novacovici, să fie Vlădică în această țară a Ardealului și s-au făcut instalația aici la biserica Brașovului"... "Și întâi l-au jurat pe Vlăd. ca să fie pravoslavnică credință curată. După aceea s-au citit decretul care s-au dat de la curte. După aceea s-au făcut mare tratație (sau veselie) că s-au făcut mare ospăț..."¹⁰⁵.

Viața preotului Teodor s-a împărțit între slujirea altarului străbun și a limbii române, talmăcind cărți bisericești, pentru amândouă lucrând cu însuflețire.

În 1693, părintele Florea, ajutat de David Corbea, întocmi-se "după un terfelog vechi" inventarul bunurilor de tot felul ale bisericii Sf. Nicolae (cărți, odoare, argintărie, ș.a.)¹⁰⁶. Acțiunea s-a desfășurat din porunca lui Vodă Brâncoveanu, motivația fiind expusă de David Corbea în prefață, pentru că: "toate cărțile și drepturile cele de obște ale neamului nostru de aici din Bolgarsechi, bisericești și murenești, pentru groaza oștilor ce se scula într-acea vreme, din tătari și din turci, s-ar fi așezat într-o ladă și pentru mai mare pază și mărire s-ar fi dat sub mână de atunci unor<a> din cetățenii Brașovului și până în ziua de astăzi nu le mai putem căpăta la mâna noastră"¹⁰⁷. Referitor la această mare pagubă, cronicarul Simeon consemnează: "în vremea protop<opului> Staicu, după 1681, când au mers tătarii asupra Beciului, s-au pilit lucruri și cărți, apoi le-a adus din nou la Șchei și din neglijență sau viclenie a dispărut lada cu toate hrisoavele de început ale bisericii, de la prinții Moldovei, Munteniei, de la Magistratul Brașovului"¹⁰⁸. Părintele Teodor, după exemplul tatălui, a făcut, în 1717, un nou inventar cu întreaga avere a bisericii, pe un catastif primit de la jupânul Pătru Hîrș, cuprinzând și ceea ce se obținuse între timp, într-un fel sau altul¹⁰⁹. Lăudabila faptă a lui Teodor a făcut loc însinuării: "îi plăcea să facă să se vorbească de el"¹¹⁰. Iată însă mărturia autorului despre acțiunea sa: "nu cu vreo voie a noastră s-au făcut acestea ci din mare jale am scris noi ... (pentru că)

nu știm cine fiind fost pornit din porunca stăpânului lui Satana, au ajuns de au furat o parte din odoară, ce au fost așezate într-o ladă, fiind fost și catastiful sfintei biserici împreună cu acelea, precum s-au luat cu ladă cu tor”¹¹¹. Inventarul nu a fost un caz izolat de acuzare a părintelui Teodor de îngâmfare. În 1731 s-a aflat, la un saș din Brașov, hrisovul din 5 aprilie 1652, prin care domnul Moldovei, Gheorghe Ștefan, înnoia milosteniile pentru biserica Șcheilor ale înaintașilor săi. “Anul 1731 iulie 25 - consemnează Radu Tempea - s-au gătat popa Teodor, chir Radu Duma, și au mers la Moldova cu cheltuiala Sfintei biserici pentru doară ar putea înoi hrisovul”¹¹². Fruntașii bisericii, “cu sfatul nostru a tuturor”, au fost trimiși la Iași: părintele Teodor și gocimanul Radu Duma, ce se întorc cu respectivul hrisov reînnoit, la 11 august 1731, de Grigore al II-lea Ghica. Pe mineiul românesc dăruit la Șchei de Vodă Brâncoveanu, lângă mulțumirile către acesta, părintele Teodor consemnează momentul benefic al hrisovului¹¹³. Însemnarea este reluată și pe actul de milostenie. În ceea ce o privește pe aceasta din urmă Candid Muslea referă: “a ținut să-și eternizeze și pe acest document numele”¹¹⁴. Era o greșită înțelegere a unei vocații de cronicar, pentru hrisovul moldav din 1731 sursa completă de informare aflându-se în însemnările de mai sus.

Începutul citirii cărților bătrâne ale bisericii de către parintele Teodor, Candid Muslea îi dă următoarea explicație: “văzând munca stăruitoare și migăloasă a colegului său” (Radu Tempea)¹¹⁵. Prin cărțile slave, păstrate cu dovada citirii lor de către părintele Teodor, se desprinde permanenta preocupare de studiu a acestuia, cea mai timpurie fiind din 1711 mai 1 (pe un *Triod* din 1684)¹¹⁶, curând deci după întoarcerea de la școlile muntenești a celor doi Șcheieni. Catastiful din 1717, mai sus amintit, înscrie: “un minei românesc scris cu mâna de popa Teodor suî popa Florea ... s-au dat de popa Teodor”. În inventarul ulterior, din 1759, realizat de Radu Duma, sunt adăugate alte trei manuscrise, după cum urmează: “un minei cu praznicele românești scris de părintele Teodor; un minei românesc scris de părintele Teodor cu alte slujbe, un octoih românesc scris cu mâna de păr. Teodor”¹¹⁷.

În urmă cu peste două decenii, strădania cercetătorului din Șchei, Vasile Oltean, a fost răsplătită prin descoperirea, în arhiva muzeului, a uneia dintre cărțile ce figura în catastif și anume: “Izvod românesc cu slujbele prazni-

celor”¹¹⁸. O minicronică sugestiv intitulată *Cuvânt spre știință*¹¹⁹ aduce informații de prim rang despre “școlile de pomană” patronate de Antim Ivireanul. Pentru anul 1708, autorul consemnează: “În vremurile ceste de acum fiind domn Țării Românești Io Constantin Basarab Voievod, iar în partea de loc a Râmnicului, care iaste Olt, fiind episcop Antim Ivireanu și poftind Sfinția sa să fie școală de învățătură, pentru pomană, a adus pe dascălul Ivan Făgărășeanul care este dascăl foarte bun”. Teodor, autorul minicronicii, amintește că încă înainte a fost școală la Câmpulung, cu același învățător la care: “învățând și noi Teodor, snî popa Florea i Radu, snî popa Radu ot Brasov, Psaltirea românește și altele”. Trecând Antim Episcop la Râmnic, în 24 iunie 1708, au mers și cei doi: “dorind ca să se afle la sfânta biserică noastră a Brașovului, slujba praznicelor de peste an românește și Octoihul”. Alegerea lui Antim în scaunul mitropolitan, după moartea lui Teodosie, a prilejuit reîntoarcerea școlii la Câmpulung. În 1709 iunie 15, au revenit la școală și cei doi Șcheieni, învățând: “de unde lăsasem, până la sfârșit cu cheltuiala părinților noștri și întru pomana Sfinții sale părintelui chir Antim Mitropolitul Țării Românești, neplătind învățătura noastră nimănui nimic”, după cum spune minicronica scrisă de Teodor “în 1710 mai 17”. Pe cartea manuscris, autorul mai adaugă două însemnări pentru posteritate: “să se știe că acest izvod rumânescu cu slujbele praznicelor românești le-am învățat și am scris eu cu mâna mea”¹²⁰ “dăruitu-l-am Sfintei biserici din Șchei”, “la anul 1726 septembrie în 1 zi”¹²¹.

Descoperitorul prețiosului manuscris apreciază valoarea copistului, ce se adună din grafica deosebită, din numeroasele desene iconografice, dar și zoologice și zoomorfe, realizate artistic, din calitățile limbii literare în care a fost redactat¹²².

Izvodul praznicelor vine să împlinească lipsa constatată de Candid Muslea prin afirmația: “N-am aflat însă nici o lucrare mai vastă și mai de valoare a lui (popa Teodor), cum spune un cronicar de mai târziu că multe cărți a scris întorcându-le de pe serbie pe rumânie”¹²³. Cronicarul “de mai târziu” este Simeon Hîrș, cunosătorul direct și îndeaproape al părintelui Teodor, aici fiind locul să întregim, cu partea de început, cele scrise în memoria acestuia. “La anul 1742 s-au pristăvit pār<intele> Teodor, fiu protop. Florea. Acest prea cuvios preot fost-au cu multă osârdie la această sfântă biserică, scriind multe cărți bisericești, întorcându-le de pă sârbie pe rumânie”¹²⁴.

Simeon Hirș a avut considerație pentru activitatea lui Radu Țempea, ce-i fusese și învățător. Între însemnarea despre protop. Florea și aceea, mai sus redată, despre părințele Teodor, se află aceasta: *"După prot. Florea au fost prot. Radu Țempea. Acesta încă au avut multă silință la sfânta biserica și s-au pristăvit la anul 1742"*¹²⁵. În referințele din alte manuscrise, privitoare la preoții din Șchei ce au tradus și au scris cărți în limba română, Simeon menține aceeași ordine¹²⁶: *"cel dintâi protopop Radul Țempea ce s-au pristăvit la anul 1742 mai 14"*; *"al doilea părintele Teodor"*, pristăvit la 5 ianuarie 1742.

Pe cărțile citite părintele Teodor a făcut diferite însemnări, ba și câte o cronică: *"o dată chiar și explicarea unei Evanghelii"*¹²⁷. Pe mineiul de Buzău (1698), la sfârșitul celui pe luna martie, numitul părinte a scris la 2 februarie 1717 un interesant tâlc al Evangheliei cu cele 10 fecioare¹²⁸. Exemplarul din *"Carte sau lumină"*, ce a constituit stâlpu în jurul căruia a fost edificat studiul de față, oferă un alt martor al atașării de către părintele Teodor de texte religioase manuscrise, în tipărituri. Șase file de la început și două de la sfârșit¹²⁹ provoacă, prin frumusețea grafiei, o autentică stare emoțională. Conținutul celor de la început cuprinde *"Urmare de m<o>l<i>tve la praznice*

*împărătești și alte trebuincioase"*¹³⁰, iar a celor de la urmă: *"Rânduiala ostaniei mici ce se face la luna noao și preste toată vremea, prin care dobândim toată cererea cea de folos și sufletească și trupească, de la Dumnezeu, prin Pogorârea Sfântului Duh..."*. La sfârșitul ostaniei mici și-a pus autograful copistul artist: *"pisah az erei Teodor sin pr<otopop> Fl<orea> ot Brasov, vleat 1719 ghen<arie> 9..."*¹³¹. Dincolo de dovadă a măiestriei scrisului, textele acestea și cele alte multe scrise, constituie izvorul de *"mare evlavie"* a cuviosului preot. În rugăciunea către Maica Domnului, din ostanie, se cere: *"potolind pornirile asupra noastră cele rele schimbându-ne pre noi din toată scârba"*.

Pe una din filele cărții tipărite (f.98) preotul cărturar a scris cu mâna: *"aceste chinuri au luat muce<nicii>: a mărturisirii, a pătimirii, a biruinții. Așa că au mărturisit pe Hs. la tiran, au pătimit și au murit. Și au biruit diavolul și pe slugile lui"*¹³².

Privindu-l în retrospectiva faptelor sale, se poate recunoaște că părintele Teodor a fost total lipsit de diplomație. Nu a mers la Râmnic pentru a se face remarcat, nici pentru a se dezvinovăți, din convingerea că adevărul trebuie văzut, trebuie căutat, pentru el cuvenindu-se pătimirea.

Anexe

Anexa 1

Academia Româna, Mrs. 1416.

Cronica lui Simeon Hirș, consemnarea instalării vlădicului Atanasie la Alba Iulia după întoarcerea de la Viena. Rezistența brașovenilor

f.5, verso, 6, verso, 7

"După ce au venit vlăd. Atanasie de la Beci și s-au împreunat cu tot saborul cel unit cu papistasii au mers la Belgrad la Mitropolie și au adunat sabor mare pe / pe toți protopopii și popii a toată țara, și de la Brașov încă au mers protopop Vasilie Grid și cu popa Florea și gociman Stoica postăvariul și Gheorghe vătaf și alți neguțători. Era acest sabor la Mitropolia Belgradului și așa s-au gătit Vlăd. Atanasie înbrăcat cu toate podoabele arhieresti, sezând în rădvan cu Apor Istvan guvernatorul țării și înaintea rădvanului mergea multime multă de popi câte patru, până ce au ajuns la biserica cea

mare papistășească, și mult nu să zăbovisa, ci iarăși s-au întorsu cu praporile și cu tot fealul de muzică până ce au ajuns la mijlocul târgului. Și cum s-au apropiat de mitropolie au scos și praporul de acolo în vederea a toată țara / a toată țara fiind mulțime multă de oameni. Într-aceasta au trimis D<umne>zeu o arătare foarte minunată, începându-se un vânt foarte graznic cât au rupt și praporul Mitropoliei și l-au dus loc depărtare. Această arătare falnică înstrăinării sfint <ei> Mitropolii a văduviei. Și așa au intrat cu toți în Mitropolie cu tot felul de muzică zicând. După aceasta au chemat înainte pe brașoveni, pe cei mai sus numiți, fiind față și Vlăd. Atanasie și Pater Baron și alți pateri și domni. Întrebându-i primivor și ei unația precum au primit Vlăd. vostru și toată țara. Răspuns-au - de s-au unit Vlăd. și cu țara, fiele de bine. Precum au vrut au făcut. Iară noi brașovenii aceasta năcăm nu primim, să facă împăratul și țara cu noi precum va vrea, că noi nu vom fi uniți. Așijderca au

răspuns și popa Cârstea și / și popa Ivan Făgărășeanul. Acest răspuns i-au învățat Constantin Vod<ă> Brâncoveanu, că aflând Măria sa de aceste lucruri mai înainte, au cercat la Beci, la curte, prin prieteni de acest lucru. Și aflând că de la împărat nu iaste poruncă ca să se facă silă la unație, numai cine ar vrea de bună voie să se unească. Și așa făcând știre acest fericit domn, cu taină, s-au înărit brașovenii și făgărășeanii de nu s-au plecat la unire. Iar dacă au răspuns brașovenii și făgărășenii că nicidecum nu se vor unii, au strigat asupra lor: afară, afară, că nu sunteți din soborul nostru și suduindu-i foarte rău...”; “Și așa i-au scos cu mare necinste din Mitropolie, dându-le brânci și bătându-i cu toarte pe cap, tăindu-le potcapile și împingându-i de spate, și zicându-le să vă duceți în țara turcului și i-au pus la pază până a doua zi”.

Vlădicul i-a chemat și a doua zi “întrebându-i iar, vor să se unească și neputând să-i plece nicidecum căci nu era poruncă împărătească / tească să silească pe nimeni n-auă vut ce să le facă, ci încă au răspuns vlă<ici> că de acum nu te vom mai avea ca pe un vlă<ică> nici te vom mai pomenii în biserică”... “ci toate ale legii noastre vom avea de la Mitropolitul Țării Rumânești”...”și așa cu ajutorul lui Dumnezeu au rămas biserica Brașovului neunită, cu toată Țara Bârsei și bisere<ca> Făgărașului, iar toată țara Ardealului s-au unit”.

Anexa 2

Mss. 1416

Venirea Episcopului unit Ioan Patachi, la Făgăraș, 1723

F. 7 verso, 8, 8 verso

Porunca de a se uni toți au mers și brașovenii: “s-au fost îngrijit de dânsul fiind om năpraznic și puternic. După ce au auzit brașovenii s-au socotit să-i meargă înainte la Făgăraș, și mergând prot<opop> Flora și pop<a> Radul Tempea, gociman Tănăsie Zaraf și Radul Duma mergând cu multe daruri și sculându-se popii de la/de la Făgăraș și cu toți orașenii, mergându-i înainte până la Sâmbăta, și viind la Făgăraș cu mare pompă până la târg” l-au îmbrăcat cu toate podoabele arhieresti “fiind popa Ivan și popa Toma și popa Radul Tempea. Oh! Ce minte slabă de ei nesocotiți ce fac și așa ... si-l hăgară în biserică și slujind popa Toma sfânta liturghie l-au pomenit pe Vlăd. <ica> Ioan Potochi și pe urnă totu au luat anafora de la dânsul. Și așa orbeste și fără minte

s-au luat la unire și acea sfântă biserică ce era zidită de răposatul Constantin Vodă Brâncoveanu” ...”Vlădicul i-au pohtit ca să-l pomenească la biserică, iar alt nimic nu pohtește de la ei, că stia cum îl vor / îl vor pomeni va dobândi și biserica Brașovului, umblând foarte cu mare meșteșug ca s-o dobândească”.

Anexa 3

“Carte sau lumină”, exemplare cunoscute ca existente, cu circulație în Transilvania.

1. Bibl. Centr. Universitară, B.U. 09/2 - inv.834, f.70-73, 1701 aprilie 2.

“Această carte ce se cheamă Maxim Peloponesianu asupra papijilor (sic) iaste a lui Gheorghie sin Micul Hîrș ce i-o dăruit dumnealui jupân David Corbea, iar cine ne-ori fura să fie anatema. Pis aprilie 2 dni 1701”.

Alte însemnări, ulterioare, de proprietate f.100 V. “Să se știe că această carte iaste a lui jupân Gheorghe Hîrș și i-o dăruit dumnealui jupânul David când au fost ceauș spătăresc, anno 1714”.

f.32 V - f.41 “Această sfânt și dumnezeiască carte a lui Maxim Peloponezianul iaste a lui Gheorghe Hîrș”. Bibliogr.: Cartea veche românească în Colecțiile Bibl. Centr. Univ., București 1972, p. 44-45; văzută și de noi.

2. Biblioteca Muzeului Național Cotroceni, file mss. la început și sfârșit scrise de părintele Teodor, fiul prot. Floarea, în 1719, ian. 9. Zapis, din 1766 iunie 10, pe f. de legătură de la început, conform căruia cartea a fost cumpărată de Simeon Hîrș de la soacra sa, soția răposatului preot Teodor (după 1742 ianuarie 5).

Bibliogr.: Ioana Cristache Panait, *O carte veche (Cartea sau lumină, Snagov; 1699), un preot și un cronicar din Schei*, sub tipar.

3. Bibl. Acad. F. Cluj, BRV. 82.

f. 108 “Să se știe că am scris eu pe această sfântă carte. Radu Hagi 7255” (1747) - la sfârșitul predosloviei, la 1804, negustorul Ioan Hagi Grecu recomanda: “această carte să fie ferită de papistași”.

Bibliogr.: Ioana Cristache Panait, *Circulația cărților bisericești tipărite la Vâlcea și în alte tipografii din părțile noastre, în Transilvania sec. al XVIII-lea*, în *Mitrop. Olteniei*, XIX, 10-12, 1977, p. 739.

4. Bibl. Bisericii Sf.Nicolae din Șcheii Brașovului, inv. 330.

f. 108. “Să se știe că am scris aceasta (un

cuvânt indescifrabil) eu Ioan ilogolu jupânului Hagi Radul Boghici 7763" (1754-1755).

Teodor Hagi Radu din Brasov, însemnare, din 1783 august 21, că este a lui.

Bibliogr.: Ibidem.

5. Bibl. Academia F. Cluj, BR V 69

f. 1-3 "Această carte este a mea anume a lui Popa Ștefan de la Galda de jos. Pis popa Ștefan roj. 1716 iulie", județul Alba

Bibliogr.: Ibidem

6. Bibl. Acad. Rom., ex. 1, inv.609

f. 108 v. "Această carte am cumpărat 1753, de la dumnealui jupân Constantin Basaraba". "Această carte am cumpărat de la preot Oprea din sat din Săcele: din Țara Ungurească drept un galben venetic, popa Enache Drot ot Ocna Moldovei, aprilie 20 zile" (restul dispărut la legat).

"Această carte am petrecut și eu cu cititul ... let 7264 (1755) noiembrie 27, Nita pah <amic>".

f. 108. "Să se știe că am scris eu cel fără de nume din satul lui Voda Moldovii"

"Să se știe că am scris eu băiat cu nasul tăiat"

f.2 v. a predosloviei "1784 sept."

7. Bibl. Acad. F. Cluj BRV 84

Inițial a fost, conform semnăturilor, în proprietatea lui Radu Golescu, a lui Matei logofățul, a lui Iordache vel vornic. Ulterior ajunge la Blaș. Un călugăr blăjean notează pe ea: "minciuni, mincinoase, Maxim Peloponesianul, măgarul, ereticul".

Bibliog. Ioana Cristache Panait, op.cit., p. 739. Consemnarea dovedește spusele predosloviei către cititori, de la *Carte sau lumină*, conf. cărora autorii nemaigăsind mijloace de a denigra credința Răsăritului: "ocărâsc, batjocoresc, blestemă, hulesc".

8. Arhiepiscopia Sibiului II /16.

Provine de la biserica (dispărută), din satul Aldea, (jud. Harghita).

f. 108 V. Însemnări cu cerneală peste altele pale.

"iar de când s-au pristăvit taica mieu leat 1756";

"Iar de când s-au născut fiul meu Mateiu 176 (?)";

"Să se știe de când m-am căsătorit eu popa Mateiu leat 1756; iar de când s-au născut fiul meu Medrea leat 1757; iar de când s-au născut fiul meu Radu leat 1759; iar de când m-am preotit eu popa Mateiu leat 1756";

"Să se știe de când au venit preasfintitul arhieru Dionisie în Țara Ardealului trimis de înălțata (?) 1761 și am scris eu popa Stoia ot Hăghig (?)";

"Si am dat scrisoarea mea de bună credință părintelui popii Matei..." (sters);

Bibliog. Ioan Matei. *O carte din 1699 contra dezbinării religioase*, în revista *Teologică* XXVI-II, nr.7-8, p. 198-302; Ioana Cristache, op.cit., p.739.

9. Arhiep. Sibiului II/15.

Provine tot din "Secuime". Însemnările tăiate la legat (coperte relativ noi).

10. Arhiep. Sibiului II/1

f. 3, V, 3 V. și următoarele "... a lui Nicolae Morariu iaste această carte rămasă de la socru său Gheorghe Marcea";

pe f. de legătură de la început: "Grigori"

pe forzat "popa Gavrora de la Bociu" (jud. Cluj). Pe coperta 1821, 3 martie, a doua oară legată în satul Nălați (Hunedoara, oraș Hăteș).

11. Bibl. Academiei F. Cluj BRV. 89

Un exemplar, la care p<opa> C<onstan- tin> completează zeci de file scrise cu mână. Tipograful Const. Mihailovici din Râmnicu Vâlcea, trimis cu cărți de Episcopul Chesarie, se stabilește în zona Sibiului (la Sadu), dascăl în Sibiu și copist de manuscrise la Râșinari și Sadu.

Bibliog. Ioana Cristache Panait, *Circulația cărților tipărite și manuscrise în Transilvania secolul al XVIII-lea*. Teza de doctorat, p.225-226.

12. Muzeul de istorie și de artă al Municipiului București, inv. 1479/1961.

f. liminară, de la început: "proprietar al acestei cărți este Ioan Zichil, pr:grort. în Valea Mare, comit. Hunedoarei";

"Toate le ispițiți ce iaste bun țineți de tot felul de lucru rău să vă feriți, Autorul Dada (?) învățătorul";

pe forzat, coperta 1: "Această carte vorbește în contra apusenilor credincioși și aduce multe dovezi despre credința bisericii Răsăritului. Citiți-o cei ce vă interesați <1>863 iunie 26".

Anexa 4

Cercetarea sistematică a circulației la sudul și răsăritul Carpaților a tipăriturii *Carte sau lumină*, prin exemplarele ce au supraviețuit, nu a fost posibilă. Aceasta a avut, desigur, o răspândire largă, aflarea în patrimoniu cultural al unui singur județ, respectiv Prahova, a patru exemplare putând susține afirmația de mai sus (Maria Dulgheru, *Contribuții la cunoașterea cărții vechi românești din secolul al XVII-lea din județul Prahova*, în *Valori Bibliofile din Patrimoniul Cultural Național*, R. Vâlcea, 1980, p. 161).

Sugestiv este în același sens și numărul de cinci exemplare ajunse în Biblioteca Academiei Române, însemnările dovedindu-le în proprietatea mănăstirilor, dar și în aceea a unor particulari, interesul pentru ea prelungindu-se până târziu, în secolul al XIX-lea.

1. Academia Română, dublet I, inv. 610, fila albă de legătură de la sfârșit, pe verso, însemnare că este a sfintei Mănăstiri Cozia "aug. 2, 7211" (1703, o semnătură: Daniil monah); pe fața aceleiași f.: "La leat 7255 (1747) mai 18, am venit aici la sfânta mănăstire Cozia cu prea sfinția sa părintele Chiriu chir Climent, Episcopul Râmnicului, fiind luminată porunca Mării Sale, Ion Constandin Nicolae voevod Mavrocordat de sau luat sama egumenu-lui și arhimandritului Coziei chir Ghenadie. Și am scris eu Petco, la Sfânta Episcopie Râmnicului, din vestitul oraș al Craiovei".

"Barbul Tetoianul logofăt și căminar (?) din vestitul oraș Craiovii tot dintr-un loc cu fratele Petchi, mai sus numit. Din vestitul oraș al Craiovei";

Pe forzat "o carte sfântă", "o carte sfântă", "Constand<in>, Dionisie, Dionisie clisier Cozii, 7259" (1750-1751).

Pe f. albă luminară, de la început, printre însemnări: "această sfântă și dumnezeiască carte iaste a sfintei mănăstiri Cozii din vremea răzmi-rei, Chirio chir Ilarion, 1788".

Însemnare pe coperta din spate: "Această sfântă carte este a sfintei mănăstiri Cozii și când s-au luat celelalte cărți în răzmerița neamțului a doua oară s-au luat și aceasta. Și acum iarăși s-au găsit și s-au răscumpărat de Sfinț<ia> Sa părintele arhimandrit Cozii, Chiriu chir Ilarion, 1792 iulie 6, Teofin ieromonah".

f. 108, ștampila Bibl. Colegiului Sf. Sava, Ministerul Cultelor și Instr. Publice din Țara Românească. Această carte fiind adusă de la sfânta mănăstire Cozia spre a se depune în Biblioteca națională, se încredințează de această mănăstire.

Bibliog. Ilie Corfus, *Însemnări de demult*, Iași, 1975, p.209-210; Cercetată și de noi.

2. Biblioteca Academiei, dublet 4, inv. 613.

Însemnările o atestă întâi în Țara Românească, de unde trece în Moldova. Din unele însemnări, tăiate la legat, au rămas nume sau cuvinte izolate.

f. 1: (pe vertical) "Constantin Stourdza", cu ștampila);

f. 82: "Constantin post<elnic> Tor..."(?);

f. 46, verso: "Să se știe că această sfântă și dumnezeiască carte ce se cheamă pentru începătoria papei iaste a Lupului Moldoveanul sluga dumnealui Manolache vel clucer, ca să-i fie lui de citanie și de învățătură. Iar cine s-ar ispiti ca să o fure să fie proclat și afurisit de domnul nostru Is.Hs. și să fie supt blestem de 318 sfinți părinți. Și am scris eu Șarban copilul din casă în zilele prea luminatului și prea înălțatului Domn și oblăduitoriu a toată Țara Românească Io Nicolae Alexandru Voievod, mai 15, leat 7230" (1722). "Dragut", "Dragut ot Vancliuci";

f. 8: "Scris-am eu Dragut ot Vancliuci";

f. 82 V: "Această sfântă și dumnezeiască carte iaste a lui Constandin copilul, feciorul logofătului Dumei și cine o înstreina or fura-o să fie supt blestemul lui Dumnezeu" (grafie XVIII/1);

f. 58: "Și am scris eu popa Dumitru ot Gurbănești" (judetul Călărași, n.n); de la f.120 și urm. "Această sfântă carte este a păcătosului Domețian monahu ot paisestii obști de la sfânta mănăstire Neamțului, 1799 august 24";

pe f. de început, jos: "această carte este a monahului Domețian rămasă de la părinții săi și cine va îndrăzni a o înstreina să fie supt neertat canon până o va întoarce, 1800".

Cartea a fost în Biblioteca Muzeului Național de Antichități.

Coperti piele, secolul XVIII.

3. Biblioteca Academiei Române, ex. 1, inv. 609.

A circulat în Transilvania, de unde a trecut în Moldova (a se vedea anexa 1, nr.6).

4. Biblioteca Academiei, duble 3, inv. 612.

Însemnările tăiate cu prilejul legatului. Eticheta - Casa Bisericii.

Pe fortaz (coperta 1): "din Biblioteca Mitropoliei 1856 noiembrie 6"; f. liminară, verso: "Academia Română, donație, Comisia Monumentelor Istorice, 1942".

5. Biblioteca Centrală Universitară BU 14, 39, inv. 54654.

Pe foaia de titlu și pe f. 108, verso: "Varlaam er<o>mo<na>h ot Râmnic" (grafie sfârșitul secolului XVIII);

f. 58: "districtul Ilfov";

f. 1: "Bucur Ion" (semnează pe multe file, singur și cu alte nume, când cu caracter chirilic, când latine)

f. 39: "Ioan Moisi", "Ioan Stănică" (a doua jumătate a secolului al XIX-lea). Bibliog. *Cărțile vechi românești în Colecțiile Bibliotecii Centrale Universitare*, București. 1972.

Note

1. "Din istoria Transilvaniei", I, București, 1961, p.226; IOAN LUPAȘ, "Fazele istorice în evoluțiunea constituțională a Transilvaniei", Sibiu, 1944, p.5-6, 34-36, 38-39; Idem, "Sfârșitul suzeranității otomane și începutul regimului habsburgic în Transilvania", în *Studii, conf. și comunicări istorice*, IV, Sibiu, 1934, p.120-121.
2. GHEORGHE CRONT, "Dreptul bizantin în țările române. Îndreptarea legii", în *Studii*, XIII, 1965, nr.1, p.66; ȘTEFAN METES, "Istoria bisericii românești", București, 1935, p.41-43; ION LUPAȘ, "Voievodul transilvan Ioan Huniade - Forticimus athleta Christi", în *Stud. conf. și com. istorice*, II, Cluj, 1940, p.79-101; Idem, "Documente istorice transilvane", I, 1599-1699, Cluj, 1940, p.194-198.
3. ION LUPAȘ, "Documente istorice", p.177-179; SILVIU DRAGOMIR, "Românii din Transilvania și unirea cu biserica Romei", în *Studii și materiale de istorie medie*, III, 1959, p. 327-326.
4. "Din istoria Transilvaniei", p.229-230; ION LUPAȘ, op.cit., p.464-467; S.DRAGOMIR, "Istoria dezrobirii religioase a românilor din Ardeal în secolul al XVIII-lea", vol.I, Sibiu, 1920; Idem, "Românii din Transilvania și unirea cu biserica Romei", în *Bis.Ort.Rom.*, LXXXI, 1962, nr.9-10, p.863-937; DAVID PRODAN, "Supplex Libellus valachorum", ed. II-a, București, 1968, p.116-136.
5. I. BIANU, N. HODOS, DAN SIMONESCU, "Bibliografia românească veche", vol.I (1508-1716), București, 1903, p.321-324.
6. IOANA CRISTACHE-PANAIT, "Cartea de Buzău în satele transilvănene", în *Spiritualitate și istorie la Întorsura Carpaților*, vol.II, Buzău, 1983, p.293-294; Idem, "Circulația cărții de Buzău în Transilvania", în *Valori bibliofile din Patrimoniul Cultural Național*, II, București, 1983, p.380; Idem, "Carte, artă și istorie în Transilvania secolului al XVIII-lea. Un capitol al difuzării culturii brâncovenești", în S.C.I.A., tom 36, 1989, p.49-50.
7. Dintr-o consignatic, unde a fost depusă de un domn Covaci (ce nu avea știință de proveniența acesteia în familia sa din București), prin mijlocirea doamnei Sanda Revenco și a Ioanei Cristache-Panaite de la Institutul de Istoria Artei.
8. N.A.URSU, "Un cronicar brașovean necunoscut din secolul XVIII. Simeon Hirs", în *Anuarul Institutului de Istorie "A.D.Xenopol"*, XXIX, 1992, Iași, p.252-276.
9. Este vorba de: "Cronica anonimă a Brașovului pentru trecutul românilor din Schei", ed. N.N. STATIE, 1906 (manuscris fiind acum la Filiala Arhivelor Statului Brașov); de "Codex Kretzulescu", ed. de EM. KRETZULESCU, București 1900-1911 (manuscris, 41 f. legat, cu opera lui Dimitrie Cantemir, "Divanul înțeleptului cu lumea", aflat acum în proprietatea acad. Virgil Cândea); "Însemnări de cronică ale clericilor din Schei", ed. N. IORGA, în *Buletinul Comisiunii istorice a României*, București, XII, 1933, p.57-99 (mss. aflat din 1940 la Academia Română, mss. 1416); cf. N.A.URSU, op.cit., p.256-257.
10. RADU TEMPEA, "Istoria Sfintei besereci a Scheilor Brașovului", ed. 1969, București.
11. N.A.URSU, op.cit., p.267-268.
12. Ibidem, p.262-263.
13. Ibidem, fig.1, p.269
14. Ibidem, fig.3, p.271.
15. Biblioteca Academiei E. Cluj, mss.77.
16. N.A.Ursu, op.cit., fig.5, p.273.
17. Ibidem, fig.1, p.269.
18. Din păcate, pătată cu cerneală, partea a doua a anului "66" fiind acoperită.
19. Vezi anexa 3.
20. Aflat până prin anul 1736 jurat al bisericii din Schei, cf. N.A.URSU, op.cit., p.264.. Gheorghe Hirs a făcut parte, în 1735 și 1736, din delegația trimisă la Belgrad cu jalba împotriva popei Teodor, căreia i-au urmat cârțile Mitropolitului Vichentic, din 1735 august 27 și 1736 noiembrie 26, prin care era pedepsit numitul preot, cf. RADU TEMPEA, op.cit., p.152-155, 164-167.
21. Însemnarea este pe f. 70-73, mențiunea proprietății reluându-se și în anii următori (a se vedea anexa 3).
22. Un altul fiind Vasile, conform actului, scris de Simeon la 17 martie 1737 (apud N.A.URSU, op.cit., p.275, fig.7).
23. MIRCEA PACURARIU, "Legăturile bisericii ortodoxe din Transilvania cu Țara Românească și Moldova în secolele XVI-XVIII", Sibiu, 1968, p.57.
24. N.A.URSU, op.cit., p.265.
25. Ibidem.
26. În astfel de condiții a fost înstrăinat și codicele mss. (acum nr.1416 de la Academia Română), ajuns în proprietatea lui Antonie Constantin. A fost posibil legat de acesta, rezultând file pe care se află însemnări ulterioare anului 1783, data limită a matricolelor începute în 1759, "cu cine s-au născut, căsătorit, murit la acest oraș Bolgarsec" (f.73-75v). Pe f.10 verso, pe care Simeon a notat: "până acum s-au scris anul 1780 decembrie 15", se află și însemnarea "1843 mai 25 s-au sfârșit biserica cea nouă ce s-au făcut pe Tocile", hram Sf. Troita.
27. "Istoria bisericii Scheilor Brașovului" (manuscris de la RADU TEMPEA), Brașov, 1899; Idem, "Documente privitoare la trecutul românilor din Schei (1700-1783)", vol.I, Brașov, 1901; Idem, "Contribuțiuni la cunoașterea trecutului românilor din Schei Brașovului", București, 1945.
28. "Biserica Sf. Nicolae din Scheii Brașovului (1293-1742)", vol.I, Brașov, 1943.
29. CANDID MUSILEA, op.cit., p.231.
30. Ibidem, p.201.
31. VASILE OLTEAN, "Școala românească de pe lângă biserica Sf. Nicolae din Scheii Brașovului", în *Arhiepiscopia Sibiului. Pagini de istorie*, Sibiu, 1981, p.203; Idem, "Bărani - o familie de cărturari din epoca luminilor", în *Îndrumător bisericesc*, Sibiu, 1981.
32. Într-un izvod din 1700 martie 22 de la Calinic, arhiepiscopul Țarigradului, numele lui popa Florea are identificarea "fiul lui Todoran al Barăi", cf. RADU TEMPEA, op.cit., p.85-86.
33. VASILE OLTEAN, "Școala românească din Scheii Brașovului", București, 1989, p.78; RADU TEMPEA, op.cit., p.89.
34. Cu gândul de a sugera presupusa rivalitate dintre dânsii, Radu Tempea spune: "pentru ca să fie liniște și pace să socotiră și diaconiră pe amândoi", cf. op.cit., p.88-89.
35. CANDID MUSILEA, op.cit., p.154-155; Radu Tempea da data de 19 februarie 1716 pentru preotirea sa, pentru popa Teodor reesind că "a fost preot după 6 ianuarie 1717, dată la care s-a pristăvit protopopul Vasile Cîrid, în locul căruia s-au preotit diaconul Todor", cf. RADU TEMPEA, op.cit., p.89.
36. Născut în 1691 și mort în 1742. cf. VASILE OLTEAN.

"Scoala românească de pe lângă...", p.202; MIRCEA PACURARIU, "Aspecte privitoare la cultura și arta bisericască din Arhiepiscopia Sibiului", în *Arhiepiscopia Sibiului. Pagini de Istorie*, Sibiu, 1981, p.71.

37. Academia Română, mss. 1416, f.17 și verso.

38. MIRCEA PACURARIU, "Legăturile bisericii ortodoxe din Transilvania cu Tara Românească și Moldova", p.55.

39. *Șematism*, Blaj, 1900, p.607.

40. RADU TEMPEA, op.cit., p.96-97, p.122, 139.

41. *Șematism*, 1900, p.15-19.

42. Academia Română, mss. 1416, f.4.

43. Identificarea este bine cunoscută. La 21 august 1681, Ladislau Csaky și Cristofor Paskó promiteau lui Șerban Cantacuzino că de-l vor răsturna pe principele Apaffi vor face ca "religiunea ortodoxă numită în deobște legea românească" să fie restabilă "în vechea ei libertate", cf. MIRCEA PACURARIU, op.cit., p.20. Sub acest stindard, al legii românilor, s-a desfășurat lupta dezrobirii religioase a transilvănenilor.

44. SILVIU DRAGOMIR, "Istoria dezrobirii...", p.15-18.

45. CANDID MUSLEA, op.cit., p.128.

46. STERIE STINGHE, "Istoria bisericii Scheilor Brașovului", p.215.

47. GH.CRONT, "Dreptul de citorire în Tara Românească și Moldova - constituirea și natura juridică a fundațiilor în Evul Mediu", în *Studii și materiale de istorie medie*, IV, 1966, p.107-108. La noi, dreptul urmașilor la citorire a fost respectat și cuprinzător, de la dania în edificii importante până la aceea a unei cărți.

48. MIRCEA PACURARIU, op.cit., p.150.

49. IOANA CRISTACHE-PANAIT, "Plângerea lui Constantin Vodă Brâncoveanu în Transilvania", în *Angustia*, 6, Sfântu Gheorghe, 2001, p.43-54.

50. STERIE STINGHE, op.cit., p.23; MIRCEA PACURARIU, op.cit., p.47.

51. SILVIU DRAGOMIR, op.cit., p.112-114.

52. Ibidem, p.33.

53. CANDID MUSLEA, op.cit., p.145-146.

54. STERIE STINGHE, op.cit., p.22-164; CANDID MUSLEA, op.cit., p.154-234.

55. CANDID MUSLEA, op.cit., p.155-156.

56. VASILE OLTEAN, "Scoala românească din Scheii Brașovului", p.78-79.

57. CANDID MUSLEA, op.cit., p.166-171.

58. Ibidem, p.156-157, 159-173; RADU TEMPEA, op.cit., p.104-106.

59. Deci anterior datei de 1713 august 13, când moare Atanasie.

60. Mss. 1416, f.16 V, 17.

61. CANDID MUSLEA, op.cit., p.166; STERIE STINGHE, op.cit., p.71-78; MIRCEA PACURARIU, op.cit., p.51.

62. Le amintește și de corespondența lor cu Domnul Nicolae Alex. Mavrocordat, înștiințându-i că Domnul le-a "isprăvit trebile", cf. CANDID MUSLEA, op.cit., p.160.

63. CANDID MUSLEA, op.cit., p.165.

64. Mss. 1416, f.8 verso, 0.

65. SILVIU DRAGOMIR, op.cit., p.114.

66. Episcopia de Râmnic a fost scoasă de sub jurisdicția Mitropoliei din București și supusă Mitropoliei din Belgrad, de curând cucerite, cf. SILVIU DRAGOMIR, op.cit., p.116.

67. SILVIU DRAGOMIR, op.cit., p.115-121; CANDID MUSLEA, op.cit., p.164-230; MIRCEA PACURARIU, op. cit., p.51-57.

68. MIRCEA PACURARIU, op. cit., p.53.

69. Ibidem, p.51-52.

70. Ibidem

71. Ibidem; CANDID MUSLEA, op. cit., p.165-234.

72. MIRCEA PACURARIU, op. cit., p.53-54. Radu Tempea menționează și o poruncă a Episcopului de lipsirea protopopului Florea de protopopie, cf. cif. p.133.

73. CANDID MUSLEA, op. cit., p.183.

74. Radu Tempea intitulează un capitol: "Istorie pentru gălăvele ce s-au făcut de popa Todor și de venirea aici a vladicăi uniților", cf. op. cit., p.140-156.

75. CANDID MUSLEA, op. cit., p.183.

76. MIRCEA PACURARIU, op. cit., p.54.

77. RADU TEMPEA, op. cit., p.144; CANDID MUSLEA, op.cit., p.184-185.

78. CANDID MUSLEA, op. cit., p.185-186. În 16 februarie preoteasa și trei copii reușiră să fugă.

79. Ibidem, p.187-188

80. MIRCEA PACURARIU, op. cit., p.56.

81. CANDID MUSLEA, op. cit., p.188.

82. MIRCEA PACURARIU, op. cit., p.56.

83. Ibidem.

84. CANDID MUSLEA, op. cit., p.201-202.

85. Ibidem, p.207-208.

86. Ibidem, p.209-215. În 1736 iulie 16, Episcopul Râmnicului trimise carte de protopop lui Radu Tempea, cf. RADU TEMPEA, op.cit., p.161.

87. MIRCEA PACURARIU, op. cit., p.56.

88. CANDID MUSLEA, op. cit., p.216. Concurența pentru protopopiat a continuat, cf. p.217-231.

89. MIRCEA PACURARIU, op. cit., p.56-57.

90. SILVIU DRAGOMIR, op. cit., p.118.

91. Academia Română, mss. 1416, f.36 verso.

92. CANDID MUSLEA, op. cit., p.225.

93. MIRCEA PACURARIU, op. cit., p.54, nota 255 (informații de la Radu Tempea).

94. SILVIU DRAGOMIR, op. cit., p.120.

95. CANDID MUSLEA, op. cit., p.226. Autorul află și aici o strâmbă judecată asupra părintelui Teodor, concluzionând: "Astfel a fost înfrântă, în sfârșit, după multă energie statică și cu mari cheltuieli pentru biserică și comunitate, lâcomia și ambiția popii Teodor", cf. p.231.

96. Academia Română, mss. 1416, f.16.

97. A se vedea nota 91.

98. Mss. 1416, f.37 V; NICOLAE IORGA, op. cit., p.86.

99. N.A. URSU, op. cit., p.265-266; fig.4, p.72.

100. Mss. 1416, f.4.

101. *Șematism*, Blaj, 19000, p.21-23.

102. IOANA CRISTACHE PANAIT, "Citorii ale voievozilor de la sud de munti", în *Arhiepiscopia Sibiului. Pagini de istorie*, Sibiu, 1981, p.176.

103. Mss. 1416, f.8.

104. IOANA CRISTACHE PANAIT, op. cit., p.177.

105. Mss. 1416, f.34.

106. CANDID MUSLEA, op. cit., p.252.

107. VASILE OLTEAN, "Scoala românească din Scheii Brașovului", p.86.

108. Mss. 1416, f.14, 14 verso.

109. CANDID MUSLEA, op. cit., p.157-158, 387-393.

110. Ibidem, p.157.

111. VASILE OLTEAN, op. cit., p.82.

112. RADU TEMPEA, op. cit., p.130-132.

113. CANDID MUSLEA, op.cit., p.176-177; VASILE OLTEAN, op.cit., p.83-84; MIRCEA PACURARIU, op. cit., p.153.

114. CANDID MUSLEA, op. cit., p.177.

115. Ibidem, p.189.

116. Ibidem, p.164, 270-271.

117. VASILE OLTEAN, op. cit., p.82.

118. Idem. "Antim Ivircanul și românii ortodocși din Scheii Brașovului", în *Bis. Ort. Română*, nr.3-4, XCIX, 1981 (manuscris 462)

119. Idem, "Școala românească din Scheii Brașovului", p.79-80; FLORIAN DUDAȘ, "Memoria vechilor cărți românești", Oradca, 1990, p 167-168.

120. După cele învățate, Teodor a scris și un *Octoih*, înregistrat în catastiful din 1759.

121. VASILE OLTEAN, op. cit., p.82.

122. Ibidem, p.82-83.

123. CANDID MUSLEA, op. cit., p.189.

124. Mss. 1416. f.37 V (partea a doua la nota 98).

125. Ibidem.

126. În mss. atașat Divanului; în copia după *Rai Nou* (f.129 V), cf. N.A.URSU, op. cit., p.265.

127. CANDID MUSLEA, op. cit., p.189.

128. Ibidem, p.274.

129. Nu putem preciza dacă filele manuscrise au fost puse la carte de însuși părintele Teodor sau de Simeon

Hîrs, cu ocazia legării din 1766. Ele pot fi rămas din texte mai ample.

130. Molitva la nașterea lui Hs.; Molitva spre toate cărările, a brânzei, a vaselor; Molitva în sfânta și marca duminică a Paștilor, s.a.

131. La doi ani de la explicarea Evangheliei, deja semnalate.

132. Mărturisim, la sfârșitul acestui studiu, că nu întâmplătoare a fost aflarea și cercetarea exemplarului din "Carte sau lumină" ce a aparținut părintelui Teodor. Am gândit și am străduit la elaborarea acestuia un deceniu, cu o mare sete de adevăr și un covârșitor simț al datoriei. Așa cum este, îl închin memoriei tatălui meu preot Ioan Cristache și a sorci mele, Maria Iancu-Cristache, profesoară de istorie. Dumnezeu să le odihnească sufletele "întru împărăția Sfintei Sale".

Lista ilustrațiilor

1. "Carte sau lumină", Snagov, 1699. Foaia de titlu
2. "Carte sau lumină", stema lui Constantin Brâncoveanu Voievod și versurile politice asupra ei
3. "Carte sau lumină", "Celor ce se întâmplă a cei pravoslavnici creștini bucurie"
4. "Carte sau lumină", "Carte făcută de prea înălțatul ieromonah Maxim Peloponisiul" (f.1)
5. Însemnarea, din 1766 iunie 10, scrisă pe "Carte sau lumină", de Simeon Hîrs
6. Mss. 2481, copie după *Rai Nou*, făcută de Simeon Hîrs, f.121 V., cu monograma din 1777 (după N.A.Ursu)
7. Monograma lui Simeon Hîrs, din 1780 martie 15, de pe mss. 77 (după N.A.Ursu)
8. "Carte sau lumină", exemplarul ajuns la Simeon Hîrs. Partea de sus a copertii în piele
9. Text moralizator scris de Simeon Hîrs pe "Carte sau lumină"
10. Însemnarea din 1766 iunie 10 și textul moralizator, cu monograma lui Simeon Hîrs, de pe fila 1 a manuscrisului anexat la "Divanul înțeleptului cu lumea" (după N.A.Ursu)
11. Exemplarul din "Carte sau lumină" ce a aparținut preotului Ioan Zichil din Valea Mare (Hunedoara). Însemnare de proprietate și text moralizator.
12. a,b,c, File din "Carte sau lumină", cu însemnarea de proprietate a lui Gheorghe Hîrs, fiul lui Micul, dăruită de David Corbea, 2 aprilie 1701.
13. Biserica Sf. Nicolae din Scheii Brașovului. Ansamblu.
14. Biserica din Scheii Brașovului. Plan al săpăturilor arheologice. Succesiunea bisericilor, continuitatea ctitorilor.
15. Însemnarea lui Simeon Hîrs pe "Pravoslavnică mărturisire", carte copiată de el la 1727 fevr. 13 (după N.A. Ursu).
16. Biserica lui Constantin Brâncoveanu din Făgăraș.
17. Inscriptia bisericii Sf. Nicolae din Făgăraș.
18. Filă din manuscrisul "Urmare de molitve la preznice", scris de Erci Teodor și legat în "Carte sau Lumină"
19. Filă din "Oștania Mică".
20. Filă din "Oștania Mică", cu autograful copistului Erci Teodor, fiul protopopului Florea ot Brașov, din 1719 ghenarie 9

Abstract

An Old Book - "Carte sau lumină", Snagov, 1699 - A Priest and a Chronicler from Șcheii Brașovului.

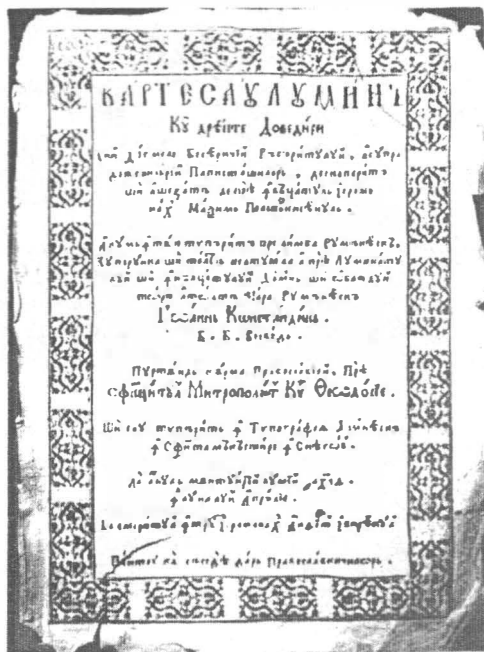
The legislation in 1700 of the unification document with the Church of Rome, despite the persistent request of the Romanians to remain in the law of the ancestors, opened an age of worries, movements, with triple character (national, social and religious), repressions, implicitly with army force.

To defend the Transylvanians, a high mission reverted to the typographical activity. In 1699, in April, in a decisive moment for the "Romanian law", in the lordly typography in Snagov, appears "Carte sau lumină": "by the order and with all the expense of the enlightened Lord of the entire Țara Românească Ion Constandin B. B. Voievod", with the concern of Teodosie bishop and typographically arranged by "pious Antim Ivireanul, do offer himself as a gift to the orthodox".

This study is preoccupied with a sample from "Carte de lumină", not included in the specialised literature, that circulated in Șcheii Brașovului along with other three samples. Important as a witness in itself, the book is even more valuable by the information brought in the notes, manuscript pages about people and facts, challenging to a re-evaluation of the unrest atmosphere that surrounded Șcheii Brașovului and the entire Bârsa, after the act of unification with the Church of Rome.

The study points out the personality of priest Tudor, the son of archpriest Florea and the father-in-law of Simeon Hîrs, Romanian personalities from Șcheii Brașovului, well-known in the epoch, clarifying some misunderstandings of his life of sacrifice, for a saint cause of the orthodox belief. Starting from the erroneous interpretation of some of his facts, in relation with orthodox bishops from Țara Românească, priest Teodor tolerated unjustly numerous "torture and sufferings". Seeing him in the retrospective of his facts, it can be admitted that priest Teodor completely lacked in diplomacy. He did not go to Țara Românească to be noticed or to exonerate himself, being convinced that the truth must be looked for, the suffering being his due.

Dr. Ioana Cristache-Panait

1. "Carte sau lumină", Snagov, 1699. Foaia de titlu.

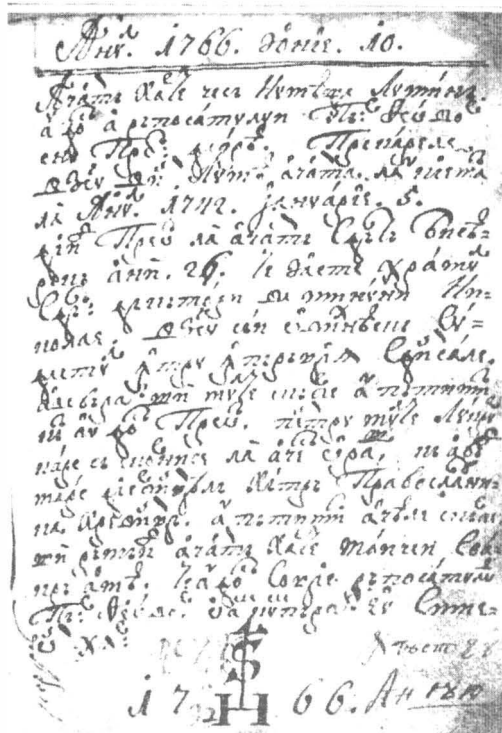
2. "Carte sau lumină", stema lui Constantin Brâncoveanu Voievod și versurile politice asupra ei.

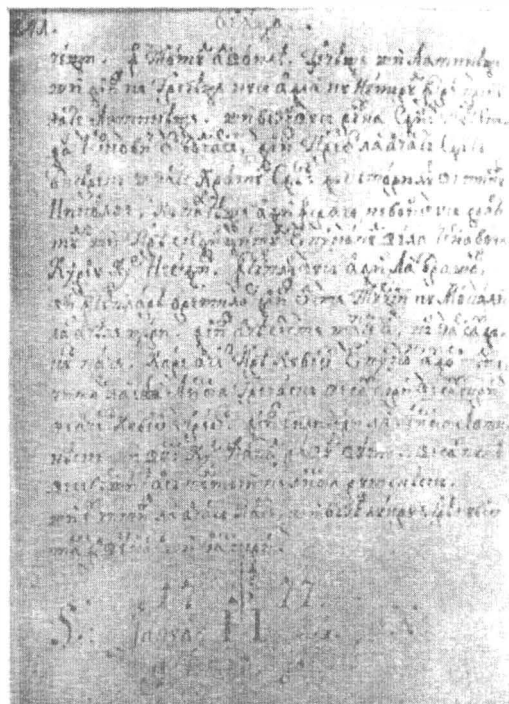
3. "Carte sau lumină", "Celor ce se întâmplă a cetii pravoslavnici creștini bucurie".

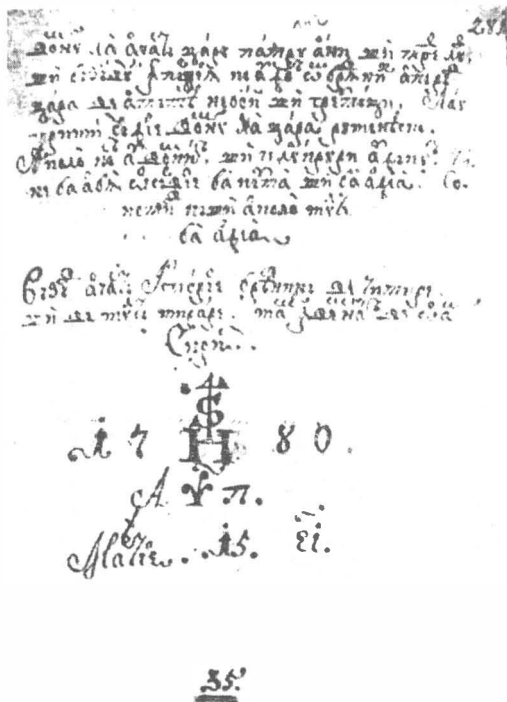
4. "Carte sau lumină", Carte făcută de prea înaltatul ieromonah Maxim Peloponisiul" (f.1).

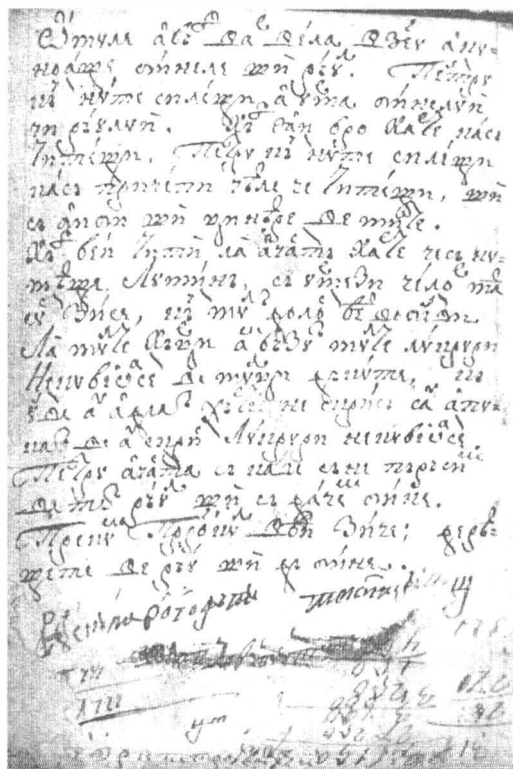
5. Însemnarea, din 1766, iunie 10, scrisă pe "Carte sau lumină", de Simeon Hîrș.

6.. Mss. 2481, copie după Rai Nou, făcută de Simeon Hîrs, f.121, V., cu monograma din 1777 (după N.A. Ursu).

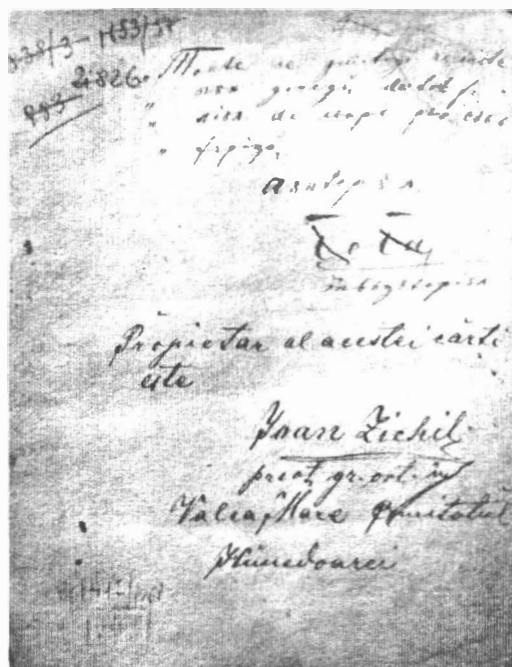
7. Monograma lui Simeon Hirs, din 1780, martie, 15, de pe mss. 77 (după N.A. Ursu).

9. Text moralizator scris de Simeon Hirs pe "Carte sau
lumină".

10. Însemnarea din 1766 iunie 10 și textul moralizator, monograma lui Simion Hirs, de pe fila 1 a manuscrisului anexat la "Divanul înțeleptului cu lumea" (după N.A. Ursu).

11. Exemplarul din "Carte sau lumină" Ice a apărut preotului Ioan Zichil din Valca Mare (Hunedoara). Însemnare de proprietate și text moralizator.

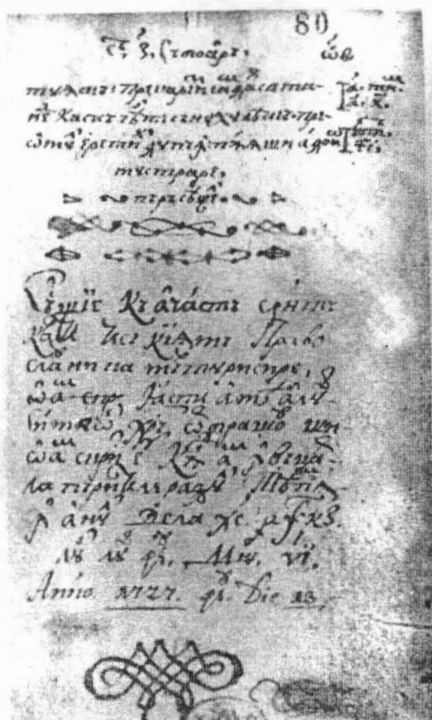
12.a. File din "Carte sau lumină", cu însemnarea de proprietate a lui Gheorghe Hirs, fiul lui Micul, dăruita de David Corbea, 2 aprilie 1701.

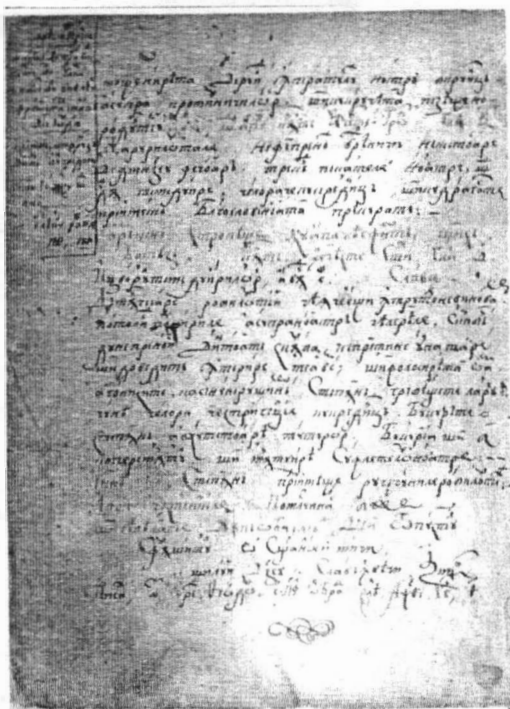
12.b. File din "Carte sau lumină", cu însemnarea de proprietate a lui Gheorghe Hirs, fiul lui Micul, dăruita de David Corbea, 2 aprilie 1701.

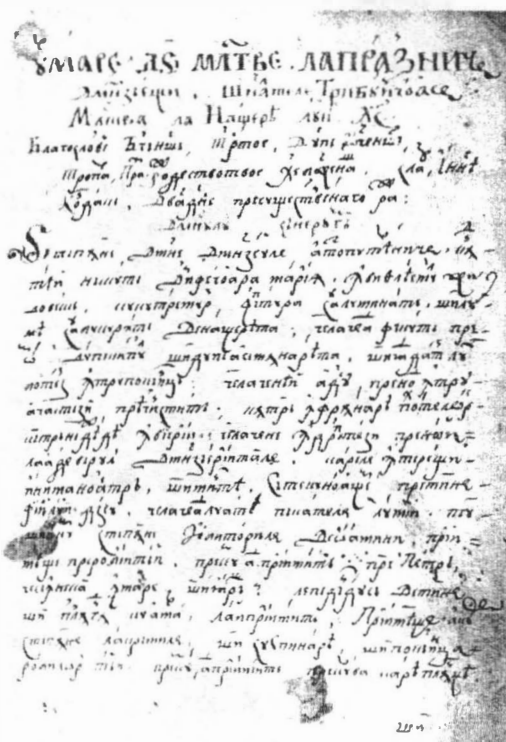
12. c File din "Carte sau lumină", cu însemnarea de proprietate a lui Gheorghe Hirș, fiul lui Micul, dăruită de David Corbea, 2 aprilie 1701.

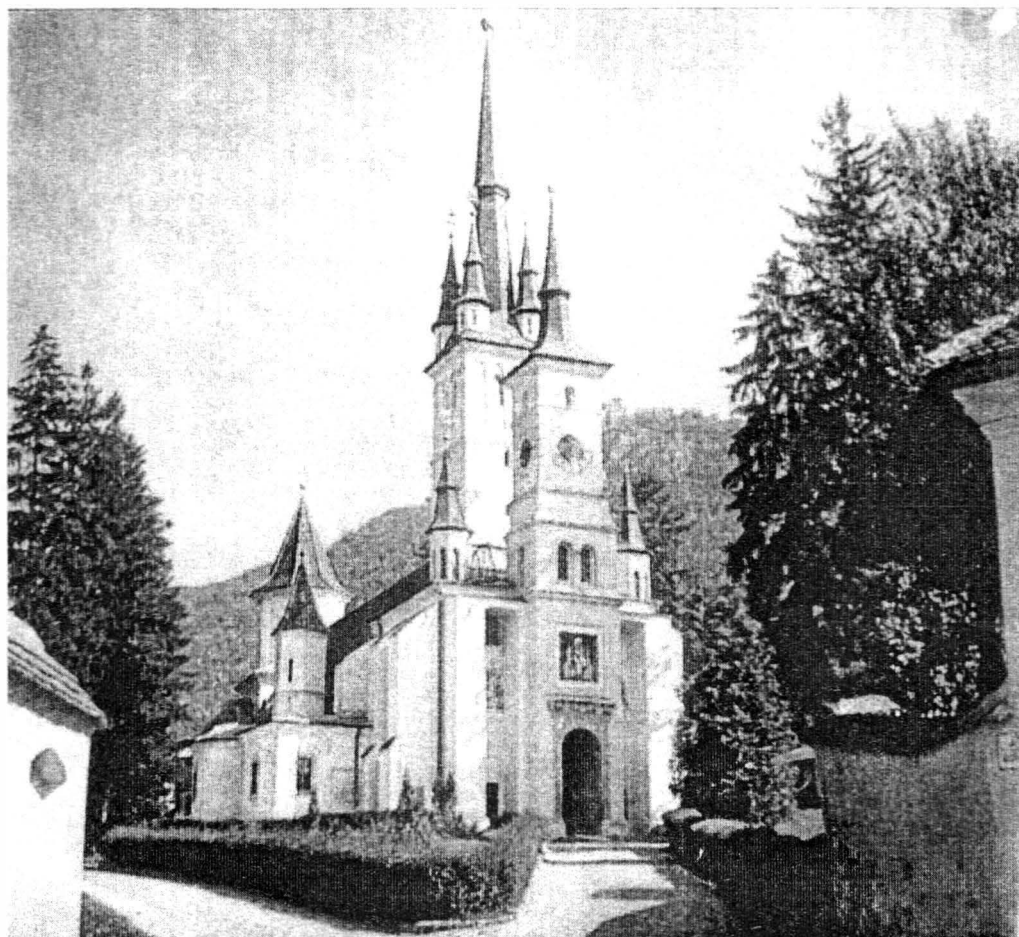
15. Însemnarea lui Simeon Hirș pe "Pravoslavnica mărturisire", carte copiată de el la 1727 fevr. 13 (după N. A. Ursu).

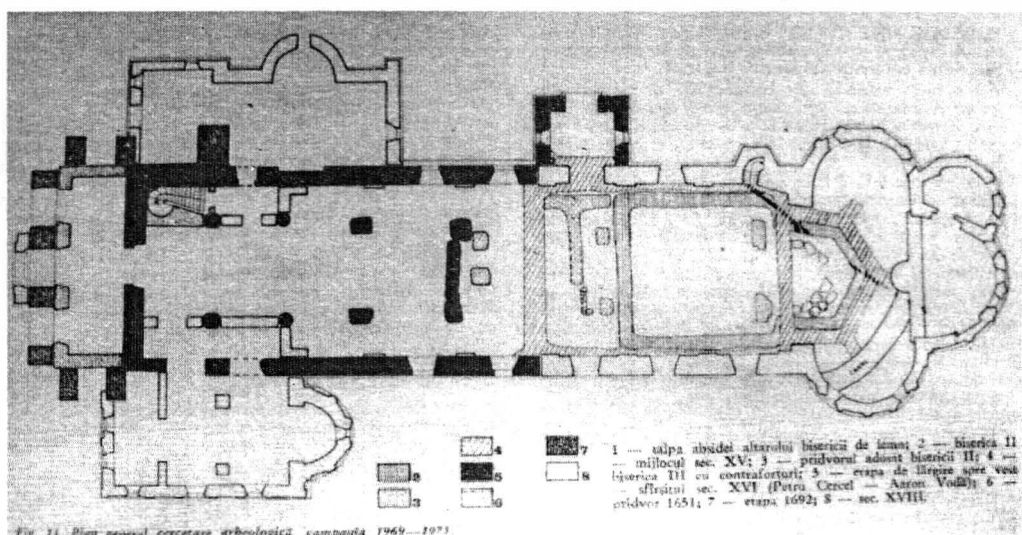
18. Filă din manuscrisul "Urmare de molitve la preznicie", scris de Erei Teodor și legat în "Carte sau lumină".

19. Fila din "Ostania Mică".

13. Biserica Sf. Nicolae din Scheii Braşovului. Vedere de ansamblu.

14. Biserica din Scheii Braşovului. Plan al săpăturilor arheologice. Succesiunea bisericilor, continuitatea cuturilor.

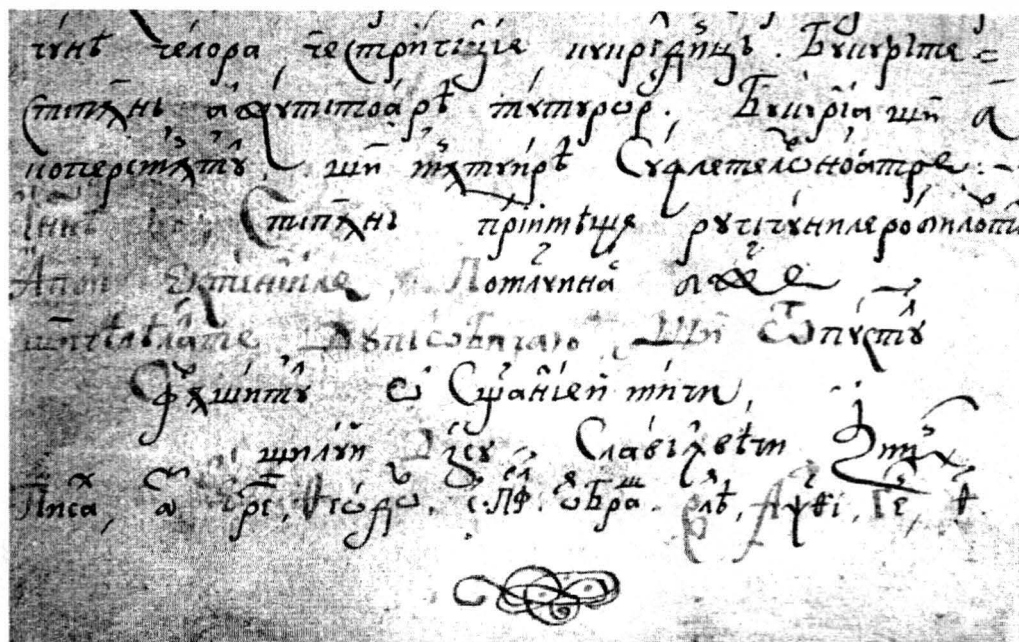
16. Biserica lui Constantin Brâncoveanu din Făgăraș.

17. Inscriptia bisericii Sf. Nicolae din Făgăraș.

8. "Carte sau lumină", exemplarul ajuns la Simeon Hirș. Partea de sus a copertii din piele.

20. Filă din "Ostania Mică", cu autograful copistului Erci Teodor, fiul protopopului Florea ot Brașov, din 1719, ghenarie 9.